

İstanbul Müzeleri Literatürü

Hayrullah CENGİZ*

Giriş

Osmanlı Devleti döneminde başlayıp Türkiye Cumhuriyeti devrinde gelişerek devam eden Türk müzeciliğinde, İstanbul şehrinin yeri her zaman ayrı olmuştur. Önceleri başkent olmanın yanında ticaret, sanat ve kültür merkezi olması, sonrasında ise bu ayrıcalığını devam ettirmesi, İstanbul'un hep en ön planda yer almasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda müzeciliğin temellerinin XIX. yüzyılın ortalarında atıldığı bilinmektedir. 14 Nisan 1910 tarihli *Servet-i Fünun* dergisinde ünlü Alman arkeolog ve Berlin müzeleri müdürü Dr. Th. Wiegand kaleme aldığı bir yazıda, Osmanlı Devleti'ndeki müzeciliğin kuruluşu ile ilgili ilginç bir gelişmeden bahseder. Anlatımına göre, Sultan Abdülmecid Han 1845 yılında Yalova'ya yaptığı bir gezi esnasında çevrede dağınık vaziyette bulunan üzeri yazılı mermerlere tesadüf etti. Yanındaki görevlilere bu yazıların ne olduğunu sordu. Görevliler, yazıların Latince olduğunu ve Kral Konstantin'in isminin de bulunduğunu söylediler. Buna tepki gösteren padişah, "Böyle büyük bir hükümdarın namını taşıyan şeylerin yerde yatması doğru değildir" diyerek, mermerleri toplatıp İstanbul'a gönderdi. Dönemin Tophane-i Amire müşiri olan Damat Fethi Ahmed Paşa, bu taşları koruma altına alarak eskiden beri tarihî silah deposu olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'ne naklettirdi. Meydana gelen bu gelişmelerle, Osmanlılarda ilk müzecilik ve müze serüveninin başlamış olduğu ortak kabul haline gelmiştir.¹

* Müze Müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü

1 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 81; Erdem Yücel, "Müze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDİA)*, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 241; Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1969, c. XXVI, sy. 3-4, s. 66; Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Ankara, 2007, c. 26, sy. 42, s. 100; Bayram Nazır, "Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani", *History Studies*, Samsun, 2010, c. 2/1, s. 99.

Fethi Ahmed Paşa, kilisenin teşhire müsait olan yerini ikiye bölerek birinde “Mecmua-i Esliha-i Âtika” (Eski silah koleksiyonu), diğesinde ise “Mecmua-i Âsâr-ı Âtika” (Eski eser koleksiyonu) bölümlerini oluşturdu.² Fethi Ahmed Paşa'nın gayretleri ile 1847-1850 yılları arasında Osmanlı valilerine gönderilen emirlerle, sorumluluk alanları içinde kalan eski eserlerin toplanarak İstanbul'a gönderilmesi istendi.³ Bu gönderilme işlemi Fethi Ahmet Paşa'nın 1858 yılında vefatından sonra da devam etti.⁴ Müşir Fethi Ahmet Paşa'nın vefatından sonra müze on yıl kadar yöneticisiz kaldı. Ancak yine de eserlerin bir envanter listesi mevcuttu.⁵

Müzeyi ziyaret kısıtlı sayıdaki şahıslar ile özel izni bulunanlar için geçerli oldu. Bu özel izne sahip olanlardan biri, *Madama Bovary* romanıyla tanınmış, ünlü Fransız yazar Gustave Flaubert, diğeri yine Fransız, ressam, şair, yazar, tiyatro ve sanat eleştirmeni Theophile Guatier'dir. İki 1851, ikincisi 1852'de müzeyi ziyaret etmiş ve tuttıkları övgü dolu notlarla aynı zamanda teşhirle ilgili en erken tarihli bilgileri sunmuşlardı.⁶

Müzenin Osmanlı Devleti sınırları dışında ilk tanıtımı ise Fransız arkeolog Albert Dumont'un 1868 yılında, Paris'te, *Revue Archeologique* dergisinde yayımlanan “Le Musée Sainte-Irène à Constantinople” başlıklı makalesi ile yapıldı.⁷

Sultan Abdülaziz'in sadrazamlarından Mehmet Emin Ali Paşa, beşinci sadrazamlığı döneminde Maarif Nazırlığına Mehmet Esat Safvet Paşa'yı getirdi.

2 Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği -Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, çev. Esin Soğancılar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 45; Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 82; Erdem Yücel, “Müze”, s. 241; Tahsin Öz, “Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu? Neler Yapıldı? Neler Yapılması Gerekli?”, *VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1970, c. II, s. 951, 952.

3 Necdet Sakaoglu, “Fethi Ahmet Paşa”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, c. III, s. 299. Sakaoglu ayrıca, vilayetlere gönderilen emirlerde geçen “Sâye-i şevket-vâye-i cenâb-ı şehriyârîde tanzim kılınmış olan müzeye va'z olunmak üzere hiçbir taraflarına halel getirilmeden nakledilmeleri” cümlesinin, Aya İrini'deki düzenlemenin “müze” olarak adlandırılmasının ispatı olduğuna isabetli bir şekilde işaret etmektedir.

4 Sümer Atasoy, “Türkiye'de Müzecilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1458.

5 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 83.

6 Ferruh Gerçek, *aynı yer*; Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 46.

7 *Müze-i Hümayun Reh-nümâ*, Konstantiyye: Matbaa-i Ebuzziyya, 1330, s. 6; Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 46-47; Havva Koç, “Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)”, *Günsel Renda Armağanı -Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat Sempozyumu*, Hacette Üniversitesi, 2005, s. 135. Makalemizin yazıldığı tarihte bile tebliği hâlâ yayımlanmayan İstanbul Arkeolojileri Müzesi kütüphanecisi Havva Hanım'a bizimle bu paylaşımı için ne kadar teşekkür etssek azdır. Bizi endişeye düşüren asıl mesele ise, bu ülkenin en eski iki müzesinden birinin halen kütüphanecisi olan bu kıymetli hanımın emekliliğinin yaklaşmasına rağmen hâlâ yerini dolduracak kütüphaneci(leri)nin görevlendirilmemesidir.

Safvet Paşa'nın Maarif Nazırlığı ile beraber eski eserler ve müzeler konusunda bu bakanlığın devreye girdiğini ve artık işin bir sahibinin ortaya çıktığını görmekteyiz. 1869 yılında Aya İrini'deki müze tekrar açıldı ve ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girdi.⁸ Bunda muhtemelen Sultan Abdülaziz'in 21 Haziran 1867 tarihinde çıktığı Fransa, İngiltere, Prusya ve Avusturya gezilerinin de rolü vardı.

Yeniden açılan müzeye “Müze-i Hümayun” ismi verildi. Böylece Aya İrini'deki “Mecmua-i Esliha-i Âtika” ile “Mecmua-i Âsâr-ı Âtika” bölümlerinin ortak bir ismi oldu. Müzenin müdürlüğüne Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) öğretmenlerinden İngiliz uyruklu Edward Goold getirildi (8 Temmuz 1869).

Goold'un yerine getirdiği ilk görevlerden biri, müzenin tam bir envanterini hazırlamak oldu. Envanter 288 sayfa tuttu ama kısaltarak (58 sayfa) yayımlamak zorunda kaldı. 1871 yılında Fransızca hazırlanan bu katalogta, müzede teşhir edilen eserlerden sadece 147'sine yer verildi.⁹

Aynı yıl Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa vefat etti. Yerine Mahmud Nedim Paşa geçti. Maarif Nazırı Safvet Paşa da kısa bir süre sonra görevini bırakmak zorunda kaldı. Bu değişiklikler Goold'a da tesir etti. Görevden alınmasından hemen sonra müze müdürlüğü kaldırıldı. Dönemin Avusturya sefirinin ısrarıyla müzede bulunan eserler Avusturyalı ressam Terenzio isimli şahsa emanet edilerek, görevlendirildi.¹⁰

Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı kısa sürdü. 1872 yılında azli üzerine yerine Mithad Paşa geçti. O da Maarif Nazırlığına 15 Haziran 1872 tarihinde Ahmet Vefik Paşa'yı getirdi. Bu, Türk müzecilik tarihinde yeni bir sayfanın açılmasını sağladı. Müze-i Hümayun yeniden açıldı ve müdürlüğüne de Alman uyruklu Dr. Philipp Anton Dethier getirildi. Yine bu devirde Müze-i Hümayun'un yeni bir binaya ihtiyacı olduğu anlaşıldı. Maarif Nezaretinin ilgili dairesince bir rapor hazırlandı ve bir bütçe öngörüldü. Ancak o zamanki şartlar uygun olmadığından hayata geçirilemedi.¹¹

Bunun yerine Topkapı Sarayı'nın ilk binası olarak inşa edilen Çinili Köşk'ün onarılarak kullanılmasının, yeni bir müzeye nazaran daha masrafsız bir mekan olacağına karar verildi. Bu kararın alınmasına Kıbrıs'tan getirilen çok sayıda

8 Hüseyin Karaduman, “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi”, *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara, Aralık 2004, c. XXXV, sy. 29, s. 73-76; Ahmet Mumcu, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, s. 66. İlk nizamnamenin hatalı olarak 1874 yılında yayımlandığını ileri süren araştırmacılar da vardır. Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1953, s. 2; Sümer Atasoy, “Türkiye'de Müzecilik”, s. 1458.

9 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 87; Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 107.

10 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 87, 88. Ahmet Mumcu bu şahsı Avusturya ajanı olarak gösterir. Ahmet Mumcu, *a.g.m.*, s. 66.

11 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 89.

tarihî eserin de katkısı oldu.¹² Ayrıca Aya İrini'nin tarihî silahların konulduğu yer olması sebebiyle Seraskerlikçe de boşaltılması istendi.¹³

Bu sırada Dr. Dethier 1874 tarihli yeni Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yürürlüğe konulmasını sağladı.¹⁴

Çinili Köşk'ün onarımı bitirilerek 16 Ağustos 1880 tarihinde resmî bir törenle hizmete açıldı. Aya İrini'de bulunan iki koleksiyondan biri olan Mecmua-i Asar-ı Atika Çinili Köşk'e ve bahçesine taşındı. Böylece, bugünkü Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi'nden oluşan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünün nüvesi oluştu. Fakat yeni müzenin açılışından kısa bir süre sonra Dr. Dethier 3 Mart 1881 tarihinde öldü. Yerine yine yabancı bir müdür aranırken Türk müzecilik tarihinin önemli nirengi taşlarının dan birisi olan Osman Hamdi Bey müze müdürü olarak tayin edildi (Eylül 1881).

Türk Müzeciliğinde Osman Hamdi Bey ve Müze-i Hümayun'un İlk Yayınları

Osman Hamdi Bey ilk olarak Çinili Köşk'ün eksiklik ve aksaklıklarını gidermeye çalıştı. Bu arada ricası üzerine Dahiliye Nazırı olan babası Ethem Paşa, vilayetlere eski eserlere sahip çıkılması ve bunların toplanarak İstanbul'a getirilmesiyle ilgili genelgeler gönderdi. Hamdi Bey müzedeki eserleri yeniden düzenlemek için Fransız uyruklu arkeolog ve filolog Salomon Reinach'ı İstanbul'a getirtti. Bu şahsa Çinili Köşk'teki müzenin ilk kataloğu olan *Catalogue du Musée Impérial d'antiquités*'u 1882'de hazırlattırarak yayımladı. Sanayi-i Nefise-i Şahane Mekteb-i Âlisi'nin kurulmasını Hamdi Bey sağladı. Bu mektep için yeni bir bina yaptırttı. 1917'de taşınana kadar bugünkü Şark Eserleri Müzesi bu okul için kullanıldı.¹⁵

Osman Hamdi Bey Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde Osmanlı Devleti lehine bazı düzenlemeler yaptırdı (21 Şubat 1884). Söz konusu nizamname Nisan 1906'da yine Hamdi Bey tarafından yaptırılan küçük değişikliklerle 1973 yılına kadar yürürlükte kaldı.

Osmanlı ülkesinin birçok yerinden gelen tarihî eserlerle beraber bizzat Osman Hamdi Bey'in kazılarında çıkan eserlerin (bilhassa Sayda kazıları) İstanbul'a gelmesi sonucu Çinili Köşk'ün yetersiz kalacağı ortaya çıktı. O dönemin meşhur mimarlarından ve aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi hocalarından mimar Aléxandre Vallaur'y'e yeni bir bina yaptırdı. "Âsâr-ı Atika Müzesi" ismiyle 13 Haziran 1891'de açılan müze, bugün hâlâ müze olarak ta-

12 Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s. 114.

13 Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", s. 116.

14 Erdem Yücel, "Müze", s. 241.

15 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 113-114; Erdem Yücel, "Müze", s. 242.

sarlanarak inşa edilen nadir yapılardan biri oldu.¹⁶ Müzenin açılışından iki ay kadar sonra müzenin ihtiyacı olan modelhane (mülah atölyesi), kütüphane ve fotoğrafhane inşa edilmesine gerek duyuldu ve bunlar da Osman Hamdi Bey'in gayret ve girişimleriyle yapımları tamamlanarak 1892 senesi başlarında hizmete girdi.¹⁷ Bir süre sonra yeni gelen eserlere ve gelecek olanlara yer lazım olduğu öngörülünce ek müze binalarının mimarlık çizimleri yine Aléxandre Vallaur'y'e yaptırıldı. İlk bölümü ressam ve mimar Philipe Bello'nun nezaretinde 1903'te, ikinci bölümü bu kez mimar Halil Edhem Bey tarafından yürütülerek 1907'de tamamlandı.¹⁸ Bu binaların bütçesinin temininde şüphesiz dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in büyük katkısı oldu.

Yeni müzenin (1891'de açılan) katalogları tanınmış Fransız arkeologlarından André Joubin tarafından *Luhud ve Mekâbir-i Atika Kataloğu* ile *Âsar-ı Heykeltraşi Kataloğu -Kadim Yunan, Roma, Bizantin ve Frank Devirleri-* ismiyle Osmanlıca ve Fransızca olarak 1893 senesinde yayımlandı. Bu eserler daha sonra çeşitli defalar yeniden tab edildi. Aynı sene İsmail Galib Bey'in Müze-i Hümayun'un Türkmâniye paralarıyla ilgili *Meskûkât-ı İslâmiyye Kısmından Meskûkât-ı Türkmâniye Kataloğu* yayımlandı ve bir sene sonra Fransızcası basıldı.¹⁹

1894 yılının Eylül ayında İsmail Galib Bey'in *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiyye Kataloğu*'nun 2. kısmı yayımlandı. Böylece, müzede bulunan 940 İslâmî sikkenin tanıtımı yapıldı. Bir sene sonra Himyeri ve Palmire eserlerinin katalogu tamamlandı ve Fransızca olarak basıldı. 1897'de *Âsâr-ı Himyeriyye ve Tedmüriye Kataloğu* yayım hayatına dahil oldu. Müze-i Hümayun 1898 yılı yayın faaliyetlerinin başında André Joubin'e, Çinili Köşk'te teşhir edilen eserlerden hazırlattığı *Bronzes et bijoux* ile 284 eserin tanıtımını yaptırttı. Aynı yılın diğer bir yayımı, çivi yazısı uzmanı M. Viscent Scheil'in hazırladığı ve 932 eserin tanıtıldığı *Monuments Egyptiens* oldu.²⁰ Mehmed Vahid Bey 1900 yılında bu katalogu Türkçeye çevirdi ve katalog *Âsâr-ı Mısriyye Kataloğu* adıyla yayım-

16 Alpay Pasinli, "Arkeoloji Müzeleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, c. I, s. 308.

17 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 120.

18 Afife Batur, "Arkeoloji Müzeleri Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, c. I, s. 310; Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, s. 122-126.

19 Havva Koç, "Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)", s. 136. Yazar 15 no'lu dipnotundaki açıklamasında, "Hamdi bin Edhem imzalı önsözü ile günümüzün danışma kaynağı bulunan bu katalogda, ekler dışında 204 adet sikke tanıtılmıştır. Ayrıca tarih ve darb yerleri, özel terim ve deyimler, lakab, unvanlar ve monografilerle ilgili cedvelleri de mevcuttur" demektedir.

20 Havva Koç, "Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)", s. 137-139.

landı.²¹ Eserin önsözünü müze müdürü Osman Hamdi Bey kaleme aldı ve yazısında müzedeki eserler için Sultan II. Abdülhamid Han'ın emriyle o güne kadar 10 katalogun hazırlandığına işaret etti. Bu arada André Joubin'in 1893'te yayımlanan *Monuments Funéraires* isimli eseri ikinci olarak 1898 yılında tekrar tab edildi.

1900 yılında Mehmed Vahid Bey'in tercümesinden başka A. Joubin'in *Luhud ve Mekâbir-i Atika Kataloğu*'nun ikinci basımı yapıldı. Aynı tarihlerde, başarılı çalışmaları ile tanıdığımız İsmail Galib Bey'in, kendi yolunda gittiğini gördüğümüz oğlu Mehmed Mübarek *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu -kısım-ı sâlis-* adlı kataloğu hazırladı. Bu katalogda Cengiziyye, İlhaniye, Celairiye ve Kırım hanlarının sikkeleri tanıtılmış, bibliyografya, basım tarihi, darb yerleri ile monogram listelerine yer verilmiştir. 1903'te İslâmî sikke uzmanı Ahmet Tevfik Bey, *Muskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu -Kısım-ı râbi'-yi* hazırladı. A. Tevfik Bey bu katalogunda Türkistan hakanları, Horasan ve Irak Selçukileri, Anadolu Beylikleri, Karakoyunlu ve Akkoyunlulara ait sikkelere yer verdi ve 1072 sikke tanıttı.²²

1908 yılında meşhur Gustave Mendel'in hazırladığı kataloga kadar Müze-i Hümayun'un yayım çalışması yok gibidir.²³ Mendel'in hazırladığı *Catalogue des Figurines Grecques de Terre Cuite*, Müze-i Hümayun'un pişmiş toprak eserlerini tanıtmakta olup, günümüzde hâlâ önemini devam ettirmektedir. Bu eserde 3554 obje tanıtılmış ve günümüz bilimsel ölçütlerine göre hazırlanmıştır. Mendel'in bir diğer çalışması olan ve Osman Hamdi Bey'in vefatından sonra hazırlanan *Catalogue Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines* adlı eser üç cilt olup (I/1912, II, III/1914), Müze-i Hümayun Katalogları projesinin bugün dahi hâlâ yeri doldurulamayan kitaplarındandır. Grek, Roma ve Bizans heykeltıraşlık eserlerini tanıtan çalışma, çok iyi bir teknik ile çekilmiş bol sayıda fotoğrafı, basım tekniği, muhtevası ve bilimsel ölçütü şüphesiz hâlâ takdire şayandır.²⁴

24 Şubat 1910 tarihinde Osman Hamdi Bey'in²⁵ vefatından kısa bir süre sonra yayımlanan ilk katalog, Müze-i Hümayun'un toprak eserlerini tanıtan ve M. J. Ebersolt tarafından düzenlenen *Catalogue des Poteries Byzantines et Anatoliennes du Musée de Constantinople* isimli eserdir. Katalogta 158 obje-

21 Müze-i Humayun Âsar-ı Atika Kataloğu, Konstantiye: Mahmud Bey Matbaası, 1317.

22 Havva Koç, "Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)", s. 140.

23 Bildiğimiz yalnız Halil Edhem'e ait *Kurşun Mühürler Kataloğu (Arap, Arap-Bizantin ve Osmanlı Kurşun Mühürleri)*, (İstanbul, 1904) isimli katalogdur. Bkz. Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, s. 49.

24 Havva Koç, "Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)", s. 142.

25 Osman Hamdi Bey hakkında yapılan en önemli araştırma eserlerinden biri için bkz. Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, c. I, II, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.

nin birçoğunun fotoğraf ve çizimleriyle tanıtımı yapılmıştır. Osman Hamdi Bey'in vefatı sebebiyle de ilk defa önsözü artık Müze-i Hümayun müdürü olan Halil Edhem Bey yazmıştır. Eborsolt tarafından hazırlanan bir diğer katalog ise Bizans kurşun mühürlerini tanıtmaktaydı.²⁶

I. Dünya Savaşı süresince Müze-i Hümayun'un, yayınlarını eskisi kadar sürdüremediği görülmektedir. 1918 yılında Halil Edhem Bey'in hazırladığı *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu* ile diğer bir katalog olan *Babil-Asur Eserleri* savaş döneminin yayınlarındandır. Böyle bir zamanda yayım yapılması bile dikkate değer ve müze adına övünç duyulması gereken bir husustur.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından sonra başlatılan Kurtuluş Savaşı süresince dahi müzedeki bilimsel çalışmalara devam edildiği anlaşılmaktadır. Yeni müze müdürü ve Osman Hamdi Bey'in kardeşi olan Halil Edhem [Eldem] Bey, 1923 yılı başında *Âsâr-ı Atika Müzesinde Meskûkat Koleksiyonları*'nı yayımladı. Halil Edhem Bey'in eserin önsözünde bahsettiği önemli bir husus da, "*Neşriyat-ı Müze-i Hümayun*" namıyla 1332 (1916) senesinden beri sürdürülen yayımların, artık "*İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi Neşriyatı*" unvanı ile devam edeceğidir.

1925 yılında müzenin Eski Şark Eserleri şubesinin başuzmanlarından Eckhard Unger'in *Die Reliefs Tiglatpalesers III. Aus Arslan Tash* adlı eserinin yayımlandığı görülmektedir. 1926'da müzenin yine Eski Şark Eserleri şubesinde konservatör olarak çalışan Essad Nasuhi'nin "Musées des Antiquités Assyro-Babyloniennes" isimli rehberinde on bir salonda bulunan objeler tanıtıldı. Almanya Universität Giessen'in öğretim üyelerinden Julius Lewy tarafından Almanca olarak hazırlanan ve 160 eserin tanıtıldığı *Keilschrifttexte in den Antiken - Museen zu Istanbul - Die Altassyrischen Kultepe bei Kaisarija (Âsâr-ı Atika Müzelerinde Hatt-ı Mihî Metinleri, Kayseri Civarında "Kultepe" de Zuhur İden Kadim Âsûrî Metinleri)* aynı yılın bir diğer kıymetli çalışmasıdır.²⁷

1928 senesinde, "İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi'nde Şâheserler" başlığı altında, müze objelerinin fotoğraf ağırlıklı kataloglarıyla karşılaşılmaktadır. Bunların ilki Alman uyruklu Martin Schede'nin hazırladığı *Âsâr-ı Atika Müzesinde Yunan ve Roma Devirlerine Ait Heykeltraşi Eserler* adlı çalışmadır. 50 fotoğraftan oluşan çalışma görsel ağırlıklıdır. Bundan sonra Ernst Zimmermann'ın *Topkapı Sarayı'nda Eski Çini Porselenler* kataloğu gelmektedir; 3 cilttir ve her cildi ayrı bir konu edinmiştir. Yine zengin bir obje fotoğraf çalışması mevcuttur. Bundan sonraki yayımlar daha çok önemli müze eserleri üzerinedir.²⁸

26 Havva Koç, "Müze-i Humâyûn'da Yayın Çalışmaları (Cumhuriyet Dönemine Kadar)", s. 142, 143.

27 Havva Koç, a.g.m., s. 144, 145.

28 Havva Koç, a.g.m., s. 145. Havva Koç'un bu makalesinde, yayımlanan tüm eserlerin maliyetlerinin ne olduğuna dair bilgiler dahi mevcuttur. Eğer bu kıymetli makale neşredilmez ise bir daha böyle bir çalışma yapılabilir mi, şüphe götürür.

Müze-i Hümayun'un ilk yayınları arasına katacağımız son eser, Divan-ı Umumiye Mektubcusu ve Sanayi-i Nefisiye Mektebi Sanat Tarihi muallimi (aynı zamanda Osman Hamdi Bey'in damadı) Mehmed Vahid Bey'in kaleme aldığı *Reh-nüma*'dır. Rumi 1330 tarihli baskının önsözünde Halil Edhem Bey'in işaret ettiği üzere, Rumi 1319 ve 1325 senelerinde de aynı eser basılmış ancak mevcudu kalmamıştır.²⁹ Müze-i Humayun'u ziyaret edenlere "sühûlet" yani kolaylık olmak üzere hazırlanmıştır. Bir nev'i rehber diyebileceğimiz bu eser 154 sayfadan müteşekkil olup, Müze-i Hümayun'un salonlarında bulunan eserleri tanıtmış ve son sayfalarını da "Lügâtnâme" olarak düzenleyerek alanında bir ilki oluşturmuştur.

Bu yılları takip eden en önemli gelişmelerden birisi ise, artık müzenin düzenli ve süreli bir yayınının devreye girmesidir.

İlk Süreli Yayının Başlaması ve Yeni Eserler

İstanbul Arkeoloji Müzeler Yıllığı ilk defa 1934 yılında yayımlandı. Bu, müzecilik tarihimizde yine bir ilkin yerine getirilmesiydi. 74 sayfalık yıllıkta, müzeye yeni gelen eserler ve yayımlar ile müzenin kadrosu Türkçe ve Fransızca olarak tanıtıldı. İkinci sayısı üç yıl sonra çıktı. II. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle muhtemelen ödenek kısıntılarından dolayı üçüncü sayı ancak 1949 yılında yayımlandı, fakat bu sefer yabancı dil olarak İngilizce tercih edildi. Dünyanın ve ülkenin istikrara kavuşmasıyla beraber bu yıldan sonra yıllığın bir süre düzenli bir şekilde yayımlandığını görmekteyiz. 1950 yılındaki dördüncü sayısında müzeye dahil olan objeler hakkında artık kısa bilgiler sunulduğunu fark etmekteyiz. 1952 senesinde beşinci sayıdan itibaren yıllığın hem sayfa sayısında artış hem de muhtevasında zenginleşme dikkati çekmektedir. 1953'te altıncı sayı, 1957'de yedinci sayı, 1958'de sekizinci sayı, 1960'ta dokuzuncu sayı, 1962'de onuncu sayı, 1964'te on birinci ve on ikinci ortak sayıları, 1967'de on üç ve on dördüncü ortak sayıları, 1969'da on beş ve on altıncı ortak sayıları yayımlandı. Dergi her yeni sayısında daha kapasiteli ve çeşitli makalelere ev sahipliği yaptı. Çeyrek asırdan fazla sessiz kalan yıllık, son olarak 2001 senesinde yayın hayatına geri döndü ve on yedinci sayısını yayımladı. Yılığa bu kadar uzun bir süre ara verilmesine ise maddi imkansızlık ile müze binalarında çok yoğun bir şekilde sürdürülen restorasyon ve yeni sergileme çalışmaları gerekçe gösterildi.³⁰

1960 yılı sonlarında başlanan ek binaların yapımı ile 1988'de başlayan yeniden sergileme çalışmalarının 1991'de sonuçlandırılması, müze hakkındaki neşriyata ciddi anlamda sekte vurmuştur.

29 Mehmed Vahid, *Reh-nüma*, Konstantiniyye: Matbaa-i Ebuzziya, 1330, s. 1.

30 İbrahim Halil Özek, "İstanbul Arkeoloji Müzeler Yıllığı ve Makaleler Bibliyografyası", *Arkeoloji Müzeler Yıllığı*, İstanbul, 2001, sy. 17, s. 44. Ayrıca 17. sayıya kadar *Arkeoloji Müzeler Yıllığı*'nda yayımlanan makaleler bibliyografyası için bkz. İbrahim Halil Özek, a.g.m., s. 43-55.

Yine de ek binaların yapımından bir süre önce *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehber -Sümer, Akat, Asur, Hitit, Eski Mısır ve Arabistan Eserleri Koleksiyonları-* isimli çalışma, 1955'te, Maarif Vekaleti Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınları arasından çıktı. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bir şubesi olan Eski Şark Eserleri'nde bulunan son derece kıymetli objelerin tanıtıldığı rehber, müzenin arkeologlarından Osman Sümer ile Mustafa Kalaç tarafından hazırlandı. Bu küçük kitapçık 90 sayfa olup 27 adet siyah beyaz fotoğrafla desteklendi ve on iki salonda bulunan eserler teker teker tanıtıldı.

On bir sene sonra ise yeni bir rehberin yayımlanmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Aynı isim altındaki rehberde bu sefer Yunan, Roma ile Bizans heykeltraşlık ve mimarlık eserlerinin koleksiyonları tanıtılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin büyük binasının alt katındaki 20 salonda bulunan eserleri anlatan kitapçıkta, 50 adet siyah beyaz fotoğraflı levha ile objelerin görsel hali sunulmuştur. Müzenin tarihçesi bu sefer 1955 baskısına nazaran kısaltılmış ve sadeleştirilmiştir. Eserlerin tanıtımı Müzenin Klasik Eserler Bölümü uzmanlarınca kaleme alınmıştır. Bu kitapçığa ayrıca, Topkapı Sarayı Müzesi'nin koleksiyonlarını anlatan 41 sayfalık, 43 fotoğraflı bir ek konulmuştur.³¹

İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlerinden Necati Dolunay'ın, bir dönem İstanbul'daki hemen hemen mevcut bütün müzeler hakkında çok takdir edilen yayımlar yapan Akbank Yayınları arasında neşredilen *İstanbul Arkeoloji Müzeleri* isimli eseri dikkate değerdir. Kitap 68 sayfadan oluşsa da ilk kez eserler hakkında muhtevalı bilgiler verilmiş ve çok sayıda renkli fotoğraf ile takviye edilmiştir. Yazarın ifadesiyle kitabın sonunda yer verilen bibliyografyada, eserin neşredildiği tarihe kadar Arkeoloji Müzeleri koleksiyonlarıyla ilgili yetmiş küsur kadar Türkçe ve diğer lisanlardaki bilimsel çalışmalar sunulmuştur. Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi içinde Mezopotamya, Anadolu, Mısır ve Arap eserleri, Mozaik Müzesi, Çiviyazılı belgeler arşivi ve Nümüzmatik Kabinesi'nin içinde yer alan İslâmlık dışı sikke ve madalyalar bölümü ile İslâm devri sikke ve madalya bölümüne ait önemli bazı eserler bu kitabın muhtevalarını oluşturmuştur. Eserlerin teker teker her sayfada tanıtılması yerine, yukarıda zikredilen bölümlerin tarihî dönemleri konu edinilmiş ve tanıtımı yapılan eserlerin de burada açıklanması yoluna gidilmiştir.³²

Yukarıda değindiğimiz üzere, İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğü 1960 senesinin sonlarında yeni ek binalar yapmaya başlamış ve bunları, sergileme çalışmalarıyla beraber 1991'de sonuçlandırmıştır. Haliyle hem müzenin yeni kazandığı eserler yeni sergi salonlarında teşhir edilmeye başlanmış hem de depolarda bulunan bazı eserler ziyaretçi ile buluşturulmuştur. İşte bu yeni

31 *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehberi -İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan Roma Bizans Heykeltraşlık ve Mimarlık Eserleri Koleksiyonları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

32 Necati Dolunay, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1973, 68 s.

düzenlemeleri de içine alan bir yayın çalışması, bu müzenin müdürlüğünü de yapmış olan Alpay Pasinli tarafından hazırlanmıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri hakkında bugüne kadar kaleme alınmış en muhtevalı çalışma niteliğine sahip bulunan bu eseri, müzeler üzerine yayım yapmayı kendine ilke edindiğini gördüğümüz Akbank neşretmiştir. Pasinli, uzun sayabileceğimiz bir müze tarihçesiyle kitabına başlamış, burada çok kıymetli bilgilere yer vermiş ve bu bilgileri önemli fotoğraf ve belgelerle desteklemiştir; müzenin tarihçesini öğrenmek isteyenler için iyi bir başvuru yeridir. Müze koleksiyonunda, Balkanlar'dan Afrika'ya, Anadolu ve Mezopotamya'dan Arap yarımadasına ve Afganistan'a kadar olan Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki bölgelerden değişik uygarlıklara ait çok önemli eserlere yer verilmiştir. Bu eserler kitapta, Sikkeler, Hazine ve Kütüphane, Lahidler ve Steller, Arkaik Dönem, Anadolu'da Greko-Pers Dönemi, Klasik Dönem, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Çağlar Boyu İstanbul, T'hrakia ve Bithynia, Bizans Dönemi, Çağlar Boyu Troia ve Anadolu başlıkları altında devam edip Anadolu Çevre Kültürleri başlığıyla bitmektedir. Ayrıca çok değerli bir "Seçilmiş Kaynakça" da sunulmuştur.³³

Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'da inşa ettirdiği eski sivil mimarlık örneklerinden olan Çinili Köşk, yukarıda işaret ettiğimiz üzere Aya İrini'den ayrılan arkeolojik eserlerin ilk durağı olmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda köşkün yetersiz kalması üzerine buradaki arkeolojik eserler yeni binalarına taşınmıştır. Asuman Kolsuk kitabın³⁴ kaleme aldığı tarihlerde Topkapı Sarayı Müzesi'nin bir parçası olan Çinili Köşk, saraydaki Divit Odası'nda bulunan Türk çini ve keramiklerin 1967 tarihinde Çinili Köşk'e taşınması sonucu, o dönemler için modern bir teşhir anlayışla yeni bir vazifeye bürünmüştür. Yeni fonksiyonuyla ziyarete açılan köşk için hazırlanan bu rehberde, hâlâ kıymetini koruyan 30 adet fotoğraf ve bir adet kroki vardır. Çinili Köşk'ün büyük bir salonu ile alt odasında Selçuklu ve Osmanlı çini eserleri kronolojik sıraya göre düzenlenmiş ve kısa bilgilerle tanıtılmıştır. Her teşhir odasında farklı bir asrı kapsayan çiniler bulunduğundan, o devrin üslup ve karakteristik özelliğinden ayrı ayrı bahsedilmiş, bu arada Çinili Köşk'ün tarihî hüviyeti ve meşhur çinileri de unutulmamıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünün Çinili Köşk sorumlusu Nilüfer Aydın yıllar sonra bu köşkü tekrar kaleme alma ihtiyacı duymuştur.³⁵ Aydın'ın kitabı, köşkün tarihçesi ve mimari özellikleri, sergileme usulü, Selçuklu ve Osmanlı dönemi çini eserleri gibi konu başlıklarını içermektedir. Eserin ustaca çekilmiş fotoğrafları Turhan Birgili'ye aittir.

33 Dr. Alpay Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 2003, 432 s.

34 Asuman Kolsuk, *Topkapı Sarayı Çinili Köşk Türk Çini ve Keramikleri Seksiyon Rehberi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971, 30 s.

35 Nilüfer Aydın, *Çinili Köşk Müzesi*, b.y., İstanbul, 2007, 72 s.

İstanbul'un ve Türkiye'nin ilk müzesi olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Türk müzecilik tarihindeki özel yeri sebebiyle biraz uzun tuttuğumuz bu açıklama ve değerlendirmelerden sonra, en az onun kadar önemli olduğuna inandığımız bir diğer İstanbul müzesine geçebiliriz.

Askeri Müze

Askeri Müze'nin ilk yıllarına yukarıdaki satırlarda değindik. Askeri Müze'nin bugünkü birikimli hale gelmesini sağlayan en önemli şahsiyet Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dır. 1908-1923 yılları arasında bu müzede müdürlük yapan Paşa, "Mecmua-i Esliha-i Âtika" olan müzenin adını, "Müze-i Askeriye-i Hümayun" olarak değiştirmiştir. 1940 yılına kadar Aya İrini'deki faaliyetlerini sürdüren Askeri Müze, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye sıçrayabileceği düşüncesi ile faaliyetlerine bir süre ara vermiştir. Savaş tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra 1949 yılında Maçka Silahhanesi'nde depolanan eserler, 1959 tarihinden itibaren Harbiye Mektebi Jimnastikhanesi binasında tekrar sergilenmeye başlanmıştır. Bu binanın zamanla Askeri Müze koleksiyonları için yetersiz kalması ve çağdaş anlamda gelişime imkan vermemesi üzerine, 1966 yılından itibaren restorasyon çalışmaları sürdürülen eski Harbiye binasının Askeri Müze olarak kullanılmasına karar verilmiş ve 10 Şubat 1993 günü yeni bir düzenleme ile ziyarete açılmıştır.

Ahmed Muhtar Paşa'nın müdürlüğü döneminde 1920 ve 1922 yıllarında üç fasikül olarak yayımlanan *Topkapı Saray-i Hümayunu Meydanında Kâ'in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsus Rehber* isimli çalışma, Paşa'nın oğlu Sermed Muhtar [Alus] Bey tarafından kaleme alınmıştır.³⁶ Osmanlı askerî teşkilatına da değinilen kitapta 26 fotoğraf levhası kullanılmıştır. Müzede bulunan eserlerin tanıtılması gayesiyle yazılan eser bugün dahi başvuru kaynaklarından biri olma özelliğini korumaktadır. Osmanlıca bilmeyenlerce de istifade edilebilmesi için en azından çevrim yazısının yapılması gerektiğine inanmaktayız. Bu konudaki girişim öncelikli olarak Askeri Müze'ye düşmektedir.

Askeri Müze'nin en önemli envanterini Osmanlı dönemi silahları teşekkül ettirmektedir. Dolayısıyla müze uzmanları tarafından hazırlanan çalışmaların temel konusu da belirlenmiş olmaktadır. Aysel Çöteliolu'nun *Askeri Müze Osmanlı Dönemi Ateşli Silahlar Kataloğu* ilk çalışmalar arasındadır.³⁷ Katalog, ateşli silahlar hakkında genel bilgi ile başlar, Osmanlı tüfek ve tabancaların

36 Sermed Muhtar [Alus], *Topkapı Sarây-ı Hümayunu Meydanında Kâ'in Müze-i Askerî-i Osmanî Züvvârına Mahsus Rehber*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1336, 1338, c. I: 52 s; c. II: 158 s; c. III: IV+101 s. Bu çalışmanın Fransızca olarak da yayımlandığı çeşitli çalışmalarda zikredilmekle beraber, biz göremedik.

37 Aysel Çöteliolu, *Askeri Müze Osmanlı Dönemi Ateşli Silahlar Kataloğu*, İstanbul, ts.

gelişimi ile devam eder³⁸ ve Osmanlı tüfek ve tabancalarının yapım ve süsleme özellikleri bölümü ile metin kısmı sona erer. Yirmi yedinci sayfadan itibaren müzenin Osmanlı dönemi ateşli silahlar koleksiyonunda yer alan 132 adet değişik cins ve ebattaki objelerin tanıtımına geçilir.

Türklerde çadırın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Gerek içtima yaşamında gerekse askerî ve devlet yönetiminde kullanılan çadırlar, müzenin önemli bir koleksiyonunu teşkil etmektedir. Sibel Yacan tarafından yayına hazırlanan *Türklerde Çadır* isimli eser,³⁹ müzede bulunan en erken XVII. asra tarihlenen çadır ve çadır parçaları ile diğer çadırları konu edinmiş ayrıca Türklerde çadır kültürünü belli bir ölçekte tanıtmayı amaçlamıştır.

Bir milletin, bir askerî birliğin, bir kuruluşun alameti olarak kullanılan bayrak ve sancaklar Askeri Müze'nin bir diğer önemli koleksiyonudur. Bu koleksiyonun mühim bir bölümünü Osmanlı dönemi bayrak ve sancakları oluşturmaktadır. Müzenin uzmanlarından İlkey Karatepe'nin hazırladığı *Askeri Müze Bayraklar ve Sancaklar Koleksiyonu*'nda⁴⁰ bayrak ve sancağın tarihî gelişimi ile Osmanlı'dan günümüze bayrak ve sancağın geçirdiği evreler çeşitli örnekler ışığında ele alınırken koleksiyonda yer alan yabancı bayrak ve bandıralardan bazılarında da yer verilir. Ayrıca Askeri Müze dışında da bayrak ve sancak konusunun araştırıldığını, diğer müze ve kütüphanelerde bulunan eserlerden de örnekler verilmesinden anlamaktayız. Kitapta bayrak ve sancak örnekleri fotoğraflı olarak verilirken, onun ismi, milliyeti, ebadı ile özellikleri hakkında da malumata ulaşabilmekteyiz.

At tarih boyunca Türk milletinin en değerli ve ayrılmaz varlıklarından biri olmuştur. İnsanlar savaşlarda kendilerini korumak amacıyla zırh yaptıkları gibi, hayatlarının ayrılmaz bir parçası olan atlar için de zırhlar imal etmişlerdir. Müzenin zengin koleksiyonları içerisinde yer alan at zırhları, müzenin uzmanlarından Tünay Güçkıran tarafından hazırlanan *Askeri Müze At Zırhları Koleksiyonu* isimli çalışmayla tanıtılmıştır.⁴¹ Türklerde atın önemi, at zırhları hakkında genel bilgiler, at zırhlarının malzemesi ve yapım teknikleri, at zırhlarında görülen süsleme teknikleri, at zırhlarında görülen süslemeler, katalogun metin kısmının ana başlıklarını meydana getirmektedir. At alın zırhları, at

38 Bu konu hakkında Harbiye Askeri Müzesi'nden örnekler verilerek yapılan bir çalışma için bkz.

Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Techizatları (Askeri Müzeden Örneklerle)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993, 86 s.

39 Sibel Yacan, *Türklerde Çadır*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 1995, 55 s. Bu kitapla aynı konulu diğer bir çalışma için bkz. Cenap Çürük-Ersin Çiçekçiler, *Örnekleriyle Türk Çadırları*, İstanbul: Askeri Müze Yayınları, 1983, 61 s.

40 İlkey Karatepe (haz), *Askeri Müze Bayrakları ve Sancakları Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 2008, 263 s.

41 Tünay Güçkıran (haz), *Askeri Müze At Zırhları Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 2009, 173 s.

gövde zırhları ve deve alın zırhlarıyla ilgili örnek resimler gösterilerek, aynı zamanda özellikleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Türk askerî tarihinde top ve topçuluğun yeri her zaman farklı olmuştur. Öyle ki İstanbul'un fethinde Sultan İkinci Mehmed Han'ın döktürdüğü topların önemi halen tartışma götürmez bir gerçektir. İşte bu yüzden müzenin koleksiyonlarından birini de toplar meydana getirmektedir. Müzenin uzmanlarından Gülşen Arslanboğa'nın hazırladığı *Askeri Müze Topları Koleksiyonu* isimli kitap⁴² bu koleksiyonu tanıtmayı amaç edinmiştir. Ateşli silahların kısa tarihçesi, topçuluk ve top dökümcülüğü başlıkları altındaki girişten sonra Osmanlı döneminde topçuluk kısmı incelenirken, Osmanlılarda topçuluk ve topçu teşkilatı, Osmanlılarda top ve mühimmat imalatı, Osmanlı ordusunda kullanılan top çeşitleri ile Askeri Müze koleksiyonundaki topların özelliklerine değinilmiştir. Metin kısmında son olarak İstanbul'un fethinde topların rolü işlenmiş ve buradan müzenin koleksiyonlarında bulunan toplar fotoğraflarıyla tanıtılmıştır. En sonda ise tanıtılan topların bir listesi verilerek tarihî dönemleri ve hangi millet (devlet) tarafından döküldüğüne işaret edilmiştir.

Yatağan her şeyi ile bir Türk silahıdır. Müzenin yatağan koleksiyonu ise Türk'ün savaş sanatlarındaki inceliğini gösterir iyi bir örnektir. Müze uzmanlarından Gözde Yaşar tarafından hazırlanan *Askeri Müze Yatağan Koleksiyonu* adlı çalışmada,⁴³ koleksiyonda yer alan 802 adet yatağanın içinden tarihî, teknik ve sanatsal özellikleri göz önünde bulundurularak 137 adeti tanıtılmıştır. Türklerde kılıç, yatağanın tarihsel gelişimi, Türk ve yabancı kaynaklarda yatağan, yatağanın teknik ve sanatsal özellikleri ise kitabın diğer bölümleridir.

Müzedede sadece savaş silahları ve bunu tamamlayan diğer unsurlar yoktur, aynı zamanda kıymeti haiz bir resim koleksiyonuna da sahiptir. 300'ü aşkın eseri barındıran müze, bunun da katalogunu yayımlamıştır.⁴⁴ Müzedeki bu resimlerin bir kısmı Türk ressamalara, bir kısmı yabancı ressamalara aittir, bir kısmında ise imza bulunmamaktadır. Katalogda yer alan resimlerin tanıtımında, eserin ismi, ressamı, milliyeti, dönemi, tekniği, ebadı ile envanter numaraları gösterilmiş ve resmin sanatsal bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Müzenin envanterinde bulunan koleksiyonlar hakkında topluca bilgi veren çalışmalar da yapılmıştır. Bu minvaldeki ilk kitaplardan biri, bir dönem İstanbul'daki müzeler hakkında yaptığı başarılı çalışmalara yukarıda da işaret ettiğimiz Akbank Yayınları'na aittir.⁴⁵ Türkçe ve özetlenerek İngilizce olarak

42 Gülşen Arslanboğa (haz), *Askeri Müze Topları Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 2009, 213 s.

43 Gözde Yaşar (haz), *Askeri Müze Yatağan Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 2009, 195 s.

44 İlkay Karatepe (haz), *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 2011, 529 s.

45 *Askeri Müze/Military Museum*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1983, 64 s.

hazırlanan kitapta, Askeri Müze'nin tarihçesi kısmından sonra koleksiyonlarında bulunan saldırı silahları, koruyucu silahlar, ateşli silahlar, Tophane-i Amire ve topçuluk ile askerî bandoların başlangıcı bahisleri konu edinilmiştir. Büyük boy olarak hazırlanan kitap o tarihlerde renkli baskıya geçen Müze Yayınları arasına dahil olmuştur.

Muhtemelen müzenin Harbiye'ye taşınmasından ve yapılan yeni düzenlemeden sonra müzeyi tanıtır yeni bir yayına ihtiyaç duyulmasından dolayı *Askeri Müze/Military Museum* isimli kitap hazırlanmıştır.⁴⁶ Zemin ve birinci kat planları verilerek burada bulunan sergiler dahi gösterilmiştir. Bir önceki esere nazaran daha ayrıntılı olan bu çalışma, tam anlamıyla bir tanıtım ve ziyaretçiler için bir el kılavuzu gibidir. Sonunda bir İngilizce özet dahi vardır.

Müzenin uzmanlarınca hazırlanan *Askeri Müze Koleksiyonları* isimli eser,⁴⁷ bu grubun en kapsamlı olanıdır. Askeri Müze'nin tarihçesi, Türk yay-ok ve yardımcı aletleri, Türk kültüründe at ve atçılık, kesici silahlar, savunma silahları, ateşli silahlar hakkında ön bilgiler ile başlayan kitap, müzenin envanterinde bulunan çadırlar, kıyafetler, madalya ve nişanlar, bayrak ve sancaklarla bunlara ait resimler ve dikkate değer bir kaynakça ile sonlanmaktadır.

Müzenin çok kıymetli bir kütüphanesi vardır. Daha Aya İrini'de faaliyetlerini sürdürdüğü dönemlerde Ahmed Muhtar Paşa'nın üstün gayret ve emekleriyle oluşturulmaya başlanan kütüphane, bilahare çeşitli bağış ve askerî kurumlara ait kütüphanelerden devredilen kitaplarla genişlemiştir. Bu kütüphanenin en önemli unsurunu ise "Yazma Eserler Koleksiyonu" meydana getirmektedir.

Bu önemli yazma eserleri tanıtmak için hazırlanan katalogun ilk göze çarpan hususiyeti titiz bir çalışmanın ürünü olmasıdır. Müze kütüphanesindeki en eski yazma eserin X. asra kadar indiği, birçok ünlü müellif hatları ile yazılmış ender rastlanabilecek nüshaların bulunduğu, farklı ilim dallarına ait yazmaların olduğu, bazı eserlerin Osmanlı Devleti padişahlarına takdim edildiği gibi bilgiler ile beraber toplam 138 adet eser hakkında kısa izahat verilen malumatı bu katalogdan öğrenmekteyiz.⁴⁸

Bu kütüphanede bulunan Arif Paşa ve Jean Brindesi Giovanni albümlerinden faydalanılarak hazırlanan *Osmanlı Milli Kıyafetleri* adlı çalışmada, Osmanlı Devleti saray ve askerî teşkilatının üst düzey yöneticilerine ait 97 kıyafete çizimlerle yer verilmiştir.⁴⁹

46 *Askeri Müze/Military Museum*, İstanbul(?), b.y, ts, 148 s.

47 S. Tekeli, C. Çürük, E. Bilgütay, T. Çoruhlu, A. Çötelioglu, S. Yacan (haz), *Askeri Müze Koleksiyonları*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, ts, 239 s.

48 *Askeri Müze Yazma Eserler Kataloğu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, ts, 107 s.

49 Bilal Gökçeyurt, Hasan H. Yıldız, *Osmanlı Milli Kıyafetleri*, İstanbul(?): Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, ts.

Askeri Müze hakkında yayımlanan bazı küçük kitapçıklar da mevcut olmakla beraber, bu tür çalışmaların çok fevkinde hazırlanan daha sonraki yeni çalışmalar hepsini kapsamıştır. Ancak yine de meraklısı için müzenin kütüphanesi iyi bir başvuru yeridir.

İstanbul'da yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız iki müzenin kuruluşundan kısa süre sonra, yani Osmanlı döneminde kurulup günümüze kadar gelen bir başka İstanbul müzesi daha vardır: bugünkü ismiyle, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

Türk ve İslâm sanatı eserlerini topluca kapsayan ilk Türk müzesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'dir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan kuruluş çalışmaları, 1913 senesinde nihayete ermiş ve müze Süleymaniye Camii külliyesi içinde yer alan imarethane binasında, 1914'te, "Evkaf-ı İslâmiye Müzesi" adı ile hizmete girmiştir. Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra müzenin ismi "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi" olarak değiştirilmiştir. 1983 yılına kadar imarethane binasında hizmet veren müze o tarihten sonra, Sultanahmet meydanında bulunan ve İbrahim Paşa Sarayı ismiyle meşhur olmuş binaya taşınmıştır.

Konusunda dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alan Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, kırk bin eseri aşan koleksiyonu ile Türk ve İslâm sanatının hemen her döneminden ve her türünden seçkin eserlere sahiptir. Müze; Halı, El Yazmaları ve Hat Sanatı, Ahşap Eserleri, Taş Sanatı, Keramik ve Cam, Maden Sanatı ve Etnografya bölümlerinden oluşmaktadır.

İstanbul'daki kamu kurum ve kuruluşlarına ait birçok müze gibi, bu müze de tarihî bir binanın içinde yer almaktadır. Bu da, müzenin içindeki eserler kadar kendisinin de bir müze bina olması sebebiyle, hakkında kaleme alınan en azından kıymetli bazı çalışmalara değinilme ihtiyacını doğurmaktadır. Fakat İbrahim Paşa Sarayı hakkında çalışma o kadar azdır ki, Nurhan Atasoy'un kaleme aldığı ve bu konu hakkında en geniş malumatı sunan *İbrahim Paşa Sarayı* isimli kitapla⁵⁰ yetineceğiz.

Eser, girişten sonra İbrahim Paşa'nın kimliği hakkında bilgiler verir. Sonra sırasıyla At Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı'nın yaşadığı olaylar, İbrahim Paşa Sarayı ile ilgili resimli kaynaklar, İbrahim Paşa Sarayı hakkında ileri sürülen bazı fikirler, İbrahim Paşa Sarayı hakkında bilgi (Birinci Kısım, İkinci Kısım, Üçüncü Kısım, Dördüncü Kısım, Saray Ahır, Kule ve Hazine), İbrahim Paşa Sarayı'nda çalışan mimarlar, bibliyografya, resim ve plan listesiyle sona erer.

50 Nurhan Atasoy, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972, 189+3 s.

Yazar kitabın önsüzünde, saray hakkında açıklayıcı bilgi veren kaynakların azlığına rağmen günümüze kadar gelen tek sadrazam sarayı olan İbrahim Paşa Sarayı'nı tanıtmak, binanın araştırmacıların dikkatini çekmesini ve ileri sürülen fikirler hakkında görüşlerin ortaya konulmasını sağlamak amacını güttüğünü vurgulamıştır. Ancak kitabın neşredildiği 1972 yılından beri saray hakkında çok ciddi araştırmalar yapılmadığına göre, ya eser yeterli görülmüş ya da kitap merak uyandırma, dikkat çekme açısından istediği hedefe ulaşamamıştır.⁵¹

Müzenin ulaşabildiğimiz ilk rehberi olan 1939 tarihli *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Rehberi*, müzenin Süleymaniye Camii külliyesi içinde yer aldığı döneme aittir. Rehber, müzede beş salonda sergilenen eserleri tanıtmaktadır. Her tanıtılan salon bölümünün bitiminde, salonun genel görünümü siyah-beyaz bir fotoğrafına yer verilmiştir. Ayrıca önemli görülen objeler fotoğraflanmıştır. Eserler envanter numaraları verilerek ve bunların nereden geldiğine işaret edilerek tanıtılmıştır.⁵² II. Dünya Savaşı'na girilirken böyle bir çalışmanın yapılması önemlidir. Fakat görülen odur ki İstanbul Arkeoloji Müzeleri kadar imkanlara da sahip değildir.

Müze hakkında bu tarihten sonra uzun bir dönem kitap çıkmamıştır. Müzede yer alan bazı eserler hakkında kısmi bilgiler ihtiva eden ona yakın makaleyi bir tarafa bırakırsak, Zahir Güvemli ve Can Kerametli'nin ortaklaşa hazırladıkları ve 1973'te yayımlanan *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi* bu sessizliği bozmuştur.⁵³ Müzenin eserlerinin ilk defa bu kadar renkli ve bol fotoğraflarla tanıtıldığı bir kitap ortaya çıkmıştır. Eser, müzenin kısa bir tarihçesiyle başlar. Yazı ve Yazmalar, Halı ve Kilim, Çini, Seramik ve Cam İşleri, Ağaç İşleri, Maden İşleri ile Taş Oyma ve Kitabeler çalışmanın bölümlerini oluşturmaktadır. Ayrıca o zamanlarda müzeye bağlı olan Galata Mevlevihanesi, Emirgan Yalısı, İbrahim Paşa Sarayı ile İstanbul'da kendisine bağlı olan 119 türbe hakkında bilgi vermektedir.

Müzenin hem 80. kuruluş yılı olması hem de 1983 yılında Süleymaniye Külliyesi imarethanesinden İbrahim Paşa Sarayı'na taşınması sebebiyle olsa gerek, 1993 yılında küçük bir kitapçık yayımlanmıştır. Eski müze yeri ile yeni müze yeri hakkında özet bilgiler veren, müzenin tarihine kısaca değinen ve kıymetli fotoğraflarla süslenen bu kitap, şüphesiz ki bu kadar kıymetli bir

51 İbrahim Paşa Sarayı hakkında iki ayrı eser daha vardır. Ancak bunlar hem hacim hem de bilgi olarak Atasoy'un kitabıyla mukayese edilemez. Fakat yayımlandıkları tarihten Atasoy'un telif eserinin neşredildiği zamana değin yine de önemli başvuru eserlerinden olmuşlardır: Zahir Güvemli, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1939, 7 s; Sedat Çetintaş, *Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1939, 44 s. Son eserde çok kıymetli çizim ve fotoğraflar vardır.

52 *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Rehberi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939, 63 s + 36 fotoğraf.

53 Zahir Güvemli, Can Kerametli, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1973, 64 s.

müze için çok yetersiz kalmıştır.⁵⁴ Ancak sanki bu yetersizliği en azından müzenin önemli bir koleksiyon türünü oluşturan halıda giderilmek istenmiş ve 1996 yılında *Turkish Carpet -from the 13th 18th contunies-* isimli İngilizce kitap yayımlanmıştır.⁵⁵

Yeni yerine taşındıktan sonra müzenin ilk büyük ve önemli sergisi birçok zorluğu yaşayarak icra ettiği “*Savaş ve Barış -15-19 yy Osmanlı-Lehistan İlişkileri-*” adlı sergidir. Polonya’nın birçok müzesinde bulunan Osmanlı dönemine ait çeşitli eserlerin bir araya getirilerek müzede sergilenmesi kuşkusuz inkâr edilemeyecek bir emeğin ürünüdür. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun 700. yılı kutlama programlarına rast getirilen bu sergide, 500 yıllık bir süre 400 kadar eserle yansıtılmaya çalışılmıştır. Serginin yerine getirilmesinde büyük emek harcayan Nazan Ölçer, her sergiyi kalıcı kılanın o serginin kataloğu olduğunu bildiğinden, buradaki yazısında serginin önemine dikkat çekmektedir:

Bu sergiyle, uzun bir rüya kısmen gerçekleşmiş oluyor ve Polonya koleksiyonlarındaki Osmanlı eserleri, kısa bir süre için dahi olsa, yüzyıllar önce ayrıldıkları yurtlarına dönüyor. Ancak, bu sadece bir savaşın ve barışın sergisi olmayacak. Biz tarihin sadece ders kitaplarının sayfalarına sıkıştırılmış birkaç satır ile zafer ve yenilgilerden oluşmadığını, tarihin, geri plandaki olaylar, dengeler, kişilikler, güç ve zaafı ile de yansıtılması gerektiğini vurgulamak istedik.

Gözlemci bir bakışın zamanında düştüğü notların bazen uzun tarih kayıtlarından da etkili olabileceğini ve nihayet savaş alanlarında dahi nasıl bir estetik boyutunun yer alabileceğini, getirdiğimiz bu eserler, belge ve resimler kanıtlamaktadır.⁵⁶

Hazırlanan katalogdaki on iki makale başlığının on biri Polonyalılar tarafından kaleme alınmıştır. “Polonya Koleksiyonlarında Osmanlı Belgeleri”, “Polonya Koleksiyonlarında Osmanlı Sanatı”, “Polonya Koleksiyonlarında Osmanlı Çadırları”, “Kalkanın Tanımı, Kökeni ve İşlevi” makale başlıkları, katalog eser hakkında bir ön bilgi verebilir. Katalogun diğer sayfalarında ise XV-XIX. yüzyıllar arasında Polonya’nın çeşitli müzelerinde bulunan ve sergi süresince Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde teşhir edilen Osmanlı eserlerinin fotoğraf ve bilgilerini görmekteyiz.

1973-2002 yılları arasında müze ve eserleri hakkında yayımlanan yaklaşık yirmi kadar makale vardır.⁵⁷ 2002 senesinde Nazan Ölçer ve müzenin beş

54 *Bir Müzenin Gelişimine Bakış*, İstanbul, 1993, 30 s.

55 *Turkish Carpet -from th 13th 18th contunies-*, İstanbul: Tekstil Bank, 1996, 235 s.

56 *Savaş ve Barış -15-19 yy Osmanlı-Lehistan İlişkileri-*, İstanbul (y.y), 1999, s. 19.

57 Müzenin 1983 yılındaki yer değişikliğinden doğan yeniden yapılanma ve diğer sorunlar, mutlak müzenin kendi hakkında yayım yapması veya başkalarının yayım yapması hususundaki zorlukları da beraberinde getirmiştir.

bölüm şefinin kendi sorumlulukları altındaki eserleri tanıttığı *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi* isimli kitap yayımlanmıştır.⁵⁸ İslâm Sanatı, Erken İslâm Sanatı, Emevi, Abbasi, Fatımi, Büyük Selçuklu, Kuzey Afrika ve İspanya Müslüman Devletleri, Artuklular, Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri, Memluk, İlhanlı, Timur-Türkmen, Karakoyunlu, Akkoyunlu Dönemleri, Osmanlı Dönemi Sanatı, Safevi Dönemi ve Kaçar Dönemi ile Etnografya bölümleri kitabın ana başlıklarıdır. Bu kitapla müze ilk defa bu kadar kapsamlı bir çalışma ile tanıtılmış ve bol görsel malzeme sunulmuştur.⁵⁹

Müze 2008 yılında yine çok ses getiren yeni bir sergiye ev sahipliği yapmıştır. “*Farklı Kültürlerde Güzeli Arayış*” isimli sergi -kalcı olabilmesi için- katalog kitap ile süslenmiştir. Gürol Sözen, Zeynep Sözen tarafından hazırlanan *Anadolu Topraklarında Güzeli Arayış* isimli katalog eser⁶⁰ her türlü takdiri hak etmektedir. Özel koleksiyonlar ile başta Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olmak üzere Ayasofya, Topkapı Sarayı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Afyon Müzesi, Malatya Müzesi ve Antalya Müzesi’nden gelen eserlerden oluşan sergi katalogunda lirik ve akıcı bir üslup tercih edilmiştir. Bu sebeple, en ilgisiz insanın bile sayfaları zevkle çevireceğini düşünmekteyiz.

Anadolu topraklarında farklı zamanlarda yaşayan, devletler kuran, medeniyetler inşa eden, kültürler oluşturan toplulukların/milletlerin neolitik çağdan Osmanlı’ya kadar uzandığı uzun zaman dilimi içinde, simgelerin değişik tarihlerde değişik kültürlerce kullanılması ve bu sembollerin yaklaşık on bin yılı aşan zaman diliminden günümüze kadar gelmesi şüphesiz hayret uyandırıcıdır. Kullanılan bu simgelerin kıymetli, güzel eserlerle yansıtılmaları, onların bir şekilde devamlılığını sağlamıştır.

Katalog eserde her önemli dönem anlatılmış ve bıraktığı izlerden örnekler gösterilmiştir. Yazarlar, belki de bu durumu anlatmak için, birçok yazılarında yer verdikleri Anadolu Selçuklu Devleti’nin şair sultanı İzzeddin Keykâvus’un dörtlüğünü, kitabın “Osmanlı’da Güzeli Arayış” bölümünde tekrarlamaktan usanmamışlar, artlarından gelen kuşakların bunu duyması gerektiğini ifade etmişlerdir:

*Biz cihanı terk edip gittik
Zahmet ve rahatını nakşedip gittik
Bundan sonra nöbet sizdedir
Biz kendi nöbetimizi tuttuk ve gittik*

58 Nazan Ölçer ve bölüm şefleri, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 2002, 383 s.

59 Ancak 13. sayfada Kanuni Sultan Süleyman Türbesi diye verilen fotoğraf aslında Şehzade Mehmed Türbesine aittir.

60 Gürol Sözen, Zeynep Sözen, *Anadolu Topraklarında Güzeli Arayış*, İstanbul: HSBC Bankası Yayınları, 2008, 415 s.

Anadolu topraklarındaki binlerce yıllık serüvenin, işte bu nöbetin yansıması olduğunu inanan yazarlar, ürettikleri bu çalışmanın özünü bizce de burada “nakşet”mişlerdir.

Bu tür sergilerde görmeye alışmadığımız bir sergi iki kitap uygulaması bir ayrıcalık olmuştur. *Farklı Kültürlerde Güzeli Arayış- Anadolu Topraklarının Onbin Yıllık Öyküsü* adlı sergi katalog kitapçığı⁶¹ ise daha çok teknik ve akademik bir üslupla hazırlanmış, kitabı oluşturan makaleler konunun ehli olan kalemlere bırakılmıştır. 19 makaleden oluşan eser, makalelerin konu edindikleri eserlerin fotoğraflarıyla zenginleştirilmiştir. Birçok makale ya direkt veya dolaylı olarak Türk ve İslâm Eserleri Müzesi eserlerini konu edinmiştir.

Sadece Türk ve İslâm Eserleri Müzesi ve eserlerini konu edinen yukarıdaki satırlarda zikredilen kitaptan sonra, müze için hazırlanan bir diğer önemli çalışma Türk ve İslâm Eserleri Müzesi müdürü Seraceddin Şahin'e aittir.⁶² Prestij eser vasfında düşünülmüştür. İslâm devletlerinden olan Emevi, Abbasi, Fatimi, Büyük Selçuklu, Zengi, Eyyubi, Kuzey Afrika ve İspanya, Artuklular, Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri, Memluk, İlhanlı, Timurlu, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen, Osmanlı, Safevi, Kaçar dönemi bölümleri ile Etnografya bölümünde teşhirde olan eserleri içermektedir. Her dönemin siyasi, eğitim-öğretim ve sanat tarihleri incelenmiş, bu esnada da yeri geldikçe müzedeki eserlere de atıf yapılmıştır. Bu yönüyle Alpay Pasinler'in *İstanbul Arkeoloji Müzeleri* kitabıyla aynılık arz etmiştir. Aynı zamanda eserlere ve müzeye ait zengin görsel malzeme, çalışmaya ayrı bir kıymet katmıştır.

Müzelerde icra edilen sergiler, her zaman müzeye yeni bir soluk, yeni bir bakış açısı getirir ve tecrübe kazandırır. Bunun yanı sıra, sergiler, bazen farklı müze veya değişik yerlerden gelen eserlerin karşılaştırılmasıyla elde edilen bilgi birikimi ve konu ağırlıklı olduğu takdirde, bir dönem, mekan, oluş, uğraş vb. hakkında uzmanlaşma gibi çeşitli faydaları olan ve müzelerin vazgeçilmez unsurlarından sayılan aksiyonlardandır.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin 1986 yılındaki “*Osmanlı Padişah Fermanları*” sergisi, müze müdürü Nazan Ölçer'in sergi kataloğunun önsözündeki ifadesiyle, ilk defa kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların işbirliğinden doğmuştur. Sergi bu hususiyetinden dolayı her zaman ayrıca anılmalıdır. Tarihsel gelişmesi ve çeşitliliği içinde, kronolojik bir sıralamayla sunulmaya çalışılan sergi eserlerinin her bir örneğinin, kendi dönemlerini yansıtmaya gayret gösterilmiştir. Bu sebeple, Topkapı Sarayı, İstanbul Büyükşehir Bele-

61 *Farklı Kültürlerde Güzeli Arayış Anadolu Topraklarının Onbin Yıllık Öyküsü*, İstanbul: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü ve HSBC ortak yayını, 2008, 155 s.

62 Seraceddin Şahin, *Türk ve İslam Eserleri Müzesi -Emevilerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam-*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009, 375 s.

diyesi Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve Divan Edebiyatı Müzesi ile özel koleksiyonlarda bulunan eserlerden de faydalanılmıştır.⁶³

Editörlüğünü Hülya Tezcan ve Sumiyo Okumara'nın yaptığı *Anadolu Dokuma Mirası 2 – Weaving Heritage of Anatolia* isimli katalog,⁶⁴ dünyanın en zengin halı koleksiyonuna sahip olan Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde durumları itibariyle 2007 yılına kadar sergilenemeyen ve bilim dünyasınca tanınmayan çok sayıdaki halının, yapılan restorasyon ve konservasyon çalışmasıyla sergilenme imkanı bulması neticesinde meydana getirilmiştir. 119 halı, yüzyılları, ebatları ve müzeye nereden geldikleri gösterilerek envanter numaralarıyla beraber tanıtılmıştır. Halı konservasyon ve restorasyonunda önemli isimler arasında bulunan Gönül Tekeli ve Walter Denny'nin, müzenin halı kataloğu ile yapılan onarım ve koruma işlemlerinin analiz listelerini içeren makaleleri eseri daha da kıymetli hale getirmiştir.

İslâm devletleri sanatçılarının en mahirleri, ustaları şüphesiz Kur'an-ı Kerim yazımı ve onun süsleme sanatlarında ortaya çıkmıştır. VIII. asırdan XX. asra kadar uzanan tarihî vitre içinde hazırlanan ve dünyanın en nadide Kur'an-ı Kerimlerinin teşhir edildiği “1400. Yılında Kur'an-ı Kerim” sergisi haklı bir övgüye mazhar olmuştur.

Emevi, Abbasi, Fatimi, Eyyubi, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, Memluk, İlhanlı, Celayirli, Timurlu, Türkmen, Babürlü, Safevi ve Osmanlı gibi İslâm devletlerinin 1400 yıllık medeniyetinin eserleri olan birçok eşsiz mushaf bu müzede muhafaza edilmektedir. Dönemlerinin önemli hattat, müzehhib ve cilt sanatçıları tarafından hazırlanan 300 civarındaki mushafın sergilenmesi dolayısıyla hazırlanan *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim -Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Kataloğu*⁶⁵ bugüne kadar hazırlanan ve her biri başyapıt niteliği taşıyan en kapsamlı Kur'an-ı Kerim kataloğudur.

Müze müdürü Seraceddin Şahin'in “Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçinde Hat Sanatı”, Kur'an-ı Kerim ve nüshaları üzerine çalışmaları ile tanınan Tayyar Altıkulaç'ın “Günümüze Ulaşan En Eski Mushaf Nüshaları”, hattat ve araştırmacı yazar Süleyman Berk'in “Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Hat ve Hattatları”, Osmanlı el sanatları alanında yaptığı çalışmalarla maruf Prof. Dr. Zeren Tanındı'nın “Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri”, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi kağıt restorasyon ve konservasyon uzmanı Hatice Karagöz'ün “Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur'an Koleksiyonunun Konservasyon-Restorasyon Çalışmaları”, müze-

63 *Osmanlı Padişah Fermanları Sergi Kataloğu*, Londra, 1986, 173 s. Katalog Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmıştır.

64 Hülya Tezcan, Sumiyo Okumara (ed), *Anadolu Dokuma Mirası 2 -Weaving Heritage of Anatolia*, İstanbul: Uluslararası Halı Kongresi Yayınları, 2007, 174 s.

65 *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim -Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Kataloğu*-, İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2010, 464 s.

nin nadir eserler sorumluları Ali Serkander Demirkol ve Sevgi Kutluay'ın "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu Hakkında" başlıklı makaleleri, müzede sergilenen ve kataloğun sonunda fotoğraflarla gösterilen o muhteşem Kur'an-ı Kerim nüshalarını tanımamıza yardımcı olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önce Osmanlı Devleti hanedanının uzun seneler ikametgâhı olan Topkapı Sarayı, yeni Cumhuriyetin ilk müzesi olmuştur. Ancak, hemen ifade etmeliyiz ki İstanbul'daki müze saraylar hakkında literatür değerlendirmesi yapmak oldukça zordu.

Topkapı Sarayı Müzesi

İstanbul'daki tarihî mekanların en kıymetlilerinden olan Topkapı Sarayı'nda, XV. asrın ikinci yarısından XIX. asrın ortalarına kadar Osmanlı hanedanı yaşamış, devlet buradan yönetilmiştir. 1924'ten beri resmî ve tarihî işlevleri nihayete ermiş olmakla beraber Topkapı Sarayı, içerdiği kültür ve inanç değerleri, mimari ve sanatsal hususiyetleri, devlet ve hükümdar hazineleri, kıymeti takdir edilemeyen koleksiyonları, çok değerli kütüphane ve arşivi ile dünyanın sayılı müzelerinden biri olmuştur.

Saray, Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Nisan 1924'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) emriyle müze haline getirilmiştir. Ancak sarayın ilk müze müdürü olan Tahsin Bey'in (Öz) 1928 yılı tarihinde buraya atanana kadar müzecilik anlayışı hususunda herhangi bir uygulama yapılmadığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti zamanında Mehmed Raif'in *Topkapı Sarayı Hümayunu ve Parkının Tarihi* isimli 64 sayfalık kitabı, Darphane, Çinili Köşk Müzesi, Yeniçeri Müzesi ve Müze-i Hümayun hakkında bilgiler içerir.⁶⁶ Osmanlı'nın son zamanlarında kaleme alınan bu eser saray ve yakın çevresini kısmi olarak tanıtmının ötesine geçmemekle beraber yine de anılması gereken bir çalışmadır.

İstanbul kültür tarihine büyük hizmetler veren Reşad Ekrem Koçu'nun *Topkapı Sarayı, İçinde Geçen Vak'alar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım Köşe Köşe* isimli kitabı,⁶⁷ *Milliyet* gazetesinde "Topkapı Sarayı'nda Yüz Gün" adı altında altı ay kadar devam eden fıkraların bir araya toplanmasıyla oluşturulmuştur. Gazetede çıkan tefrika yeniden bir tasnife tabi tutulmuş, bir gezi rehberi şekline dönüştürülmüştür. Saray yapıları anlatılırken saray görevlileri hakkında da bilgi verilmiştir. Eserde fotoğraf yerine çizimlerden istifade edilmiştir. Böylece belki de, tarihî kitaplardan öğrenilen

66 Mehmed Raif, *Topkapı Sarayı Hümayunu ve Parkının Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaa-i Hayriye ve Şirketi, 1332.

67 Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı, İçinde Geçen Vak'alar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım Köşe Köşe*, İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, (t.y). XIII+240 s.

bilgilerin bir nevi çizimle anlatımı yapılmıştır. Kitapta sohbet türü bir anlatım şekli tercih edilmiştir. O dönemde ve bu tür kitaplarda görmeye alışmadığımız bir usulü eserin son dokuz sayfasında görüyoruz: güzel hazırlanmış bir dizin.

Eldem'ler Türk müzecilik, mimarlık ve sanat tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Halil Ethem'in [Eldem] Topkapı Sarayı hakkında kaleme aldığı eser⁶⁸ hacimce küçük ama kullandığı malzemeler açısından mühimdir. Eserin her sayfasında bulunan siyah-beyaz fotoğraflar, yağlıboya resim örnekleri ve gravürler Topkapı Sarayı hakkında bize önemli belgeler sunmaktadır. Hatta biraz popülizme kaçarsak, eserin 53. sayfasında Kanuni Sultan Süleyman'ın zevcesi "Roksalan"ın (Hürrem Sultan) "İtalya'da Floransa Galerisi'nde" bulunan ve bugün pek bilinmeyen bir resmine dahi rastlanmaktadır.

Topkapı Sarayı tarihini anlatmak için Osmanlı Devleti arşiv belgelerini ilk kullanan araştırmacılardan biri -belki de ilki- Ziya Erkins'tir. Yazar, kitabının önsözünde de belirttiği üzere, başvekâlet ve sarayın arşivlerine dayanarak hazırladığı bu özgün eseri biraz aceleye getirmenin üzüntüsünü yaşamaktadır. R. E. Koçu gibi o da eserinde siyah-beyaz fotoğraflar, yağlıboya resimler ve gravürler kullanmıştır. Kitabın nakıs tarafı, kullanılan arşiv belgelerinin hangi tasniflerden alındığının belirtilmemesidir.⁶⁹

Bu bahsin ilk satırlarında belirttiğimiz üzere sarayın arşiv ve kütüphanesi her zaman ayrıcalıklı olmuştur. Saray kütüphanesinde değişik dillerde eserler vardır. Ancak bunların ağırlıklı olduğu lisanlar Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Fehmi Edhem Karatay kütüphanenin Farsça yazmalar kataloğunu 1961 yılında hazırlamıştır.⁷⁰ Farsça 940 cilt kitabı ihtiva etmektedir. Sarayın çeşitli kısımlarına ait olan bu eserler tek tek incelenmiş, kitapların ebatları, yaprak sayısı, sütun ve satır sayısı ve kitabın diğer hususiyetleri özenle işlenmiştir. Kitabın sonunda ayrıca kitap ismi ve müellif veya katkı verenlerin isimleri dizin halinde sunulmuştur.

Aynı yazar müzenin kütüphanesinde bulunan Arapça yazmalar kataloğunu da neşretmiştir.⁷¹ Eser dört cilttir. Saraydaki muhtelif köşk ve odalarda bulunan (o tarihlerde bir merkezde toplanmamıştı) Arapça yazmalar toplu olarak tanıtılmaktadır. Birinci cildinde Kur'an-ı Kerim ve tefsire ait 1-2171 cilt no'lu yazmalar, ikincisinde hadis ve fıkıh konulu 2172-4679 no'lu yazmalar, üçüncüsünde İslâm dini (akaid, kelim, tasavvuf ve tarikatlar, mecalis ve meva'iz, ed'iyeye ve havas), gayri İslâmi dinler, tarih (umumi İslâm tarihleri, coğrafya, kozmografya ve seyahat) ile bilimler konulu 4680-7487 cilt no'lu yaz-

68 Halil Ethem, *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931, 61 s.

69 Ziya Erkins, *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Motif Basımevi, 1959, 77 s.

70 Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, no: 1-940, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961, 394 s.

71 Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1962.

malar, dördüncüsünde filoloji, edebiyat ve mecmular konulu 7488-9043 cilt no'lu yazmaların ebat, yaprak sayısı, kullanılan lisan ve yazı türü, satır sayısı ile başka hususiyetlerini de içeren bir eser durumundadır.

Müzenin arşivi hakkında en eski çalışma bu müzeye çok şeyler kazandıran Tahsin Öz'e aittir.⁷² Arşivdeki bazı önemli belgeleri tanıtarak, müze arşivinin ne kadar önemli olduğunu kamuoyu ve ilim dünyasına duyurmak isteyen Öz, maalesef bu çalışmayı ikmal edememiştir. Ancak bu çalışma bile zannımızca yeterince ilgi çekmiştir. Arşivde uzun yıllar hizmet veren Ülkü Altındağ, müzenin arşivi hakkında bir diğer çalışmayı yayına hazırlamıştır. Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve İbrahim Kemal Baybura bu yayına en büyük katkısı sunmuşlardır. "Fermanlar" ve "Hükümler-Beratlar" fasikülleriyle hazırlanan bu iki eser, konu edindiği ferman ve hükümler-beratlar hakkında çok öz bilgiler de vermektedir.⁷³

Topkapı Sarayı restorasyonlarında tanınan isimlerden biri olan Mualla Anhegger-Eyüboğlu'nun, bilhassa yabancıların çok merak ettiği sarayın Harem kısmıyla ilgili yayımladığı eser bir döneme ışık tutmaktadır.⁷⁴ Eser hem Harem'i tanıtmakta hem de burada onarım çalışmalarında bulunan yazarın tecrübe ve birikimlerini aktarmaktadır. Eserin büyük boy halinde kuşe kâğıda basılması, aynı zamanda kullanılan fotoğraf, yağlıboya resim, gravür ve restorasyon çalışmalarını gösteren fotoğraflar Harem'in daha iyi algılanmasını sağlamıştır.

Müzenin önemli ve merak edilen kısımlarından biri de Hazine bölümüdür. 1974 yılında müzenin Hazine ve Harem bölüm şefi olan Cengiz Köseoğlu'nun Hazine-i Hümayun'u anlatan kitabı,⁷⁵ müzenin arşiv ve kütüphanesi ile vakanüvislerin kaleme aldıkları tarih kitapları esas alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan III. Selim dönemine (1789-1807) kadar olan kısım incelenmiş, bu dönemden kalan ve müzede bulunan eserler renkli fotoğraflarla tanıtılmış ve hikâyeleri konu edinilmiştir.

Sarayın ve dolayısıyla müzenin en iyi mimari araştırma kitabı Sedat H. Eldem ve Feridun Akozan tarafından telif edilmiştir.⁷⁶ Bir Osmanlı kuruluşu

72 Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müze Arşivi Kılavuzu*, I. fasikül, İstanbul: Kültür Bakanlığı Neşriyatı, 1938, s. IX+192+vesikalar.

73 İsmail H. Uzunçarşılı, İbrahim K. Baybura, Ülkü Altındağ, *Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu*, Ülkü Altındağ (yay. haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. fasikül, 1985, 105 s; II. fasikül, 1988, 165 s.

74 Mualla Anhegger-Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Hamam)*, İstanbul(?): Sandoz Kültür Yayınları, 1986, 111 s.

75 Cengiz Köseoğlu, *Topkapı Sarayı İmparatorluk Hazinesi (Hazine-i Hümayun)*, İstanbul: Akbank Yayınları, (t.y), 107 s.

76 Sedat H. Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, (b.y.y), Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, 1989, 128 s.

olan Sanayi-i Nefise'den mezun olan Eldem, ailece müzeci olmanın avantajlarını kullandığını bu eserde yer yer beyan etmektedir. Kitap, Topkapı Sarayı'ndaki binalar hakkında etraflıca malumat vermektedir. Kullanılan çizimler ve fotoğraflar hâlâ kıymetini fazlasıyla korumaktadır. Sarayın inşası ve geçirdiği merhaleler hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için vazgeçilmez bir araştırma kitabıdır. Ayrıca eser kıymetli bir kaynakçaya sahiptir.

Topkapı Sarayı Müzesi'ni bir bütün olarak tanıtmamanın ne kadar zor olduğu aşikârdır. Bu yüzden, birçok çalışma ya bir dönemi, ya sarayın bir kısmını, ya sarayın bir hususiyetini (mimari, sanatsal, tarihî vb.), ya da yaşanan hayattan kesitleri işlemiştir. Kısaca, bu müze sarayı bir bütün olarak incelemeye kimse cesaret edememiştir. Şimdi değineceğimiz kitap *Topkapı* adını taşısa da o da ancak Topkapı Sarayı Müzesi'nin sadece bazı kısım ve hususiyetlerini konu edinmiştir. Kıymetli fotoğraf sanatçısı Sami Güner'in katkısı ile Türkçe ve Arapça olarak hazırlanan eser müzenin uzmanları tarafından kaleme alınmıştır.⁷⁷ Cengiz Köseoğlu Harem ve Hazine'yi, Hülya Tuncay Çinili Köşk'ü, Hülya Tezcan saraydaki pavyonları (köşkleri), Fikret Altay kaftanları, Nurhayat Berker nakış ve süslemeleri makale olarak işlemiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi'yle ilgili bilimsel araştırmaların bir yılda toplanması amacıyla müzece yapılan bir çalışma da Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı'nın yayımlanmasıdır. İlki 1986 yılında çıkarılmıştır. Daha sonra sırasıyla 1987, 1988, 1990 ve 1992'de neşredilmiştir. Bilhassa bu tür yıllıklar müze uzmanları için bulunmaz bir fırsat olmalıdır. Birikimlerinin neşredileceği yıllıklar aynı zamanda ilim dünyası ve ilgililerin vereceği katkılarla ayrı bir kazanım sağlayacaktır. Yazık ki bu çeşit çalışmalar, nedendir bilinmez, hep akim kalmıştır.

Tarihî eserlerin korunması ve restorasyonunun özel firmalarının desteğiyle yapılması Türkiye'de son yıllarda artarak devam etmektedir. Bunların ilklerinden olan Cif temizlik malzemesi firmasının, Topkapı Sarayı'nda kirlenen taş dış yüzeylerin temizlenmesi, taşların bütünlenmesi ve sağlamlaştırılması çalışmasına verdiği destek anılmaya değer. Bu çalışmalar kapsamında yayın hayatına kazandırılan Prof. Dr. Metin Sözen'in eseri ise, hazırlayanın tarihî eser yapılarında bakım ve onarım üzerindeki uzmanlığı sebebiyle dikkati çekmektedir.⁷⁸

Eser altı bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin doğuşu hakkında izahat verilmiştir. Sonra, dünün sarayı bugünün müzesinin dış saray kısmı olan "Birun" kısmına geçilir ve saray "Birinci Avlu/Alay Meydanı" ile "İkinci Avlu/Divan Meydanı" alt ana başlıkları altında yapı bazında incelenir. Sarayın ve dolayısıyla müzenin iç saray kısmı olan "Enderun" kısmına geçilerek, "Üçüncü Avlu/Enderun Meydanı" ile "Dördüncü Avlu/Sofa-i Hümayun"

⁷⁷ *Topkapı*, İstanbul, 1982, 220 s.

⁷⁸ Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı Sarayı*, İstanbul: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. Yayını, 1988, 237 s.

alt ana başlıkları altında burada bulunan binalar hakkında tafsilat verilir. Bilahare yabancı ve bir kısım yerli ziyaretçiler tarafından çok merak edilen “Harem” kısmına, yani kitabın dördüncü bölümüne geçilir. Buradaki odalar ve mimari üsluplar üzerinde durulur. Sarayın “Hasbahçe” kısmı kitabın beşinci bölümüdür. Son bölüm ise Topkapı Sarayı’nın bugünkü mevcut durumu olan müze hakkında bilgi vermektedir. Eserde kullanılan fotoğraf, yağlıboya resimleri ile gravürler her zaman olduğu gibi eserin zenginleşmesini sağlamaktadır.

Topkapı Sarayı’nda olduğu üzere, müze olmasından sonra da kuşkusuz bu mekanın en kıymetli ve paha biçilmez eserleri Mukaddes Emanetlerdir. Konu hakkında ilk kitap çalışması Tahsin Öz’e aittir.⁷⁹ Siyah-beyaz fotoğraflarla buradaki eserlerin kime ait olduğu ve hikayesi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu küçük hacimli kitap, kuşkusuz, çok iyi niyetlerle hazırlanmıştır; ancak bu kadar kıymetli eserler için elbette yetersizdir.⁸⁰ İşte uzun bir aradan sonra bu eksiklik, müzenin Kutsal Emanetler bölümünün şefliğini uzun süre yürüten Hilmi Aydın tarafından giderilmeye gayret gösterilmiştir.

Hilmi Aydın’ın *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler* isimli çalışması,⁸¹ hem kendisinin hem de kendisinden yardımcıları esirgemeyenlerin ciddi emeğinin ürünüdür. Kitabın gerek fotoğraf çekimleri gerekse baskı kalitesinin en üst seviyede tutulmasına itina gösterilmiştir. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed ve ehl-i beyti ile sahabelerine ait olan eşyalar, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf gibi peygamberlere ait olan eşyalar, Hz. Yahya’nın kol ve kafatası kemikleri gibi kutsal emanetler, İslâm bilim ve gönül insanlarının eşyaları ile kutsal mekanlardan gelen objeler bu kitabın temel anlatım konularını oluşturur. Hilmi Aydın bu zor imtihandan başarıyla geçmiş gözükmeyle beraber, onun, noksan kalan ya da hatalı yer alan hususların, ulaşılabilecek yeni bilgi ve belgelerle gelecekte daha mükemmel olması temennisini biz de taşıyoruz. Çünkü, burada yer alan bazı emanetler hakkında bilinen yazılı kayıtlarda çok yetersiz bilgiler mevcuttur ve bu da yeni araştırmalara ihtiyaç duyurmaktadır.

Aynı yazarın bir diğer başarılı çalışması Topkapı Sarayı Müzesi Silah Koleksiyonunda yer alan bir kısım silahların tanıtıldığı *Sultanların Silahları* adlı kitaptır.⁸² Bu çalışmaya kadar müzenin silah koleksiyonu toplu olarak ele alınmamıştır; bu sefer en azından ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Pek tabii, müzenin silah koleksiyonu çok çeşitli ve geniş bir coğrafyanın izlerini

79 Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanet-i Mukaddese*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953, 47 s.

80 Aynı samimiyetle ancak mahdut sayılan bilgilerle bu sefer Arapça ekle yayımlanan bir diğer kitapçık için bkz. Erdem Yücel, *Hırka-i Saadet*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1982, 39 s.

81 Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, 2. bs., İstanbul: Kaynak Kitaplığı, 2004, 367 s.

82 Hilmi Aydın, *Sultanların Silahları*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, 227 s.

taşımaktadır. Osmanlı, Memluk, Abbasi, Emevi, Safevi gibi İslâm devletlerinin kılıçlarından, Avrupa kılıçlarına kadar uzanan bu coğrafya ve çeşitliliğe, ok, yay, miğfer, topuz ve şeşper gibi diğer savaş aletleri de eklendiğinde koleksiyonun ne kadar genişlediğini görmekteyiz.

İstanbul müzeleri üzerine literatür değerlendirmesi yaparken, müze sarayları hakkında yazmanın işin en zor tarafı olduğunu önceki satırlarda ifade etmiştik. Çünkü sarayı oluşturan binaların bizatihi kendisi müze objesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bunu gösterir çalışmalardan birini Ahmet Şimşirgil hazırlamıştır.⁸³ Kitapta, Topkapı Sarayı'ndaki mekanların, köşkerlerin, odaların, hücrelerin tarihî fonksiyonları, mimari özellikleri, maksadını ifade eden kitabeleri; sarayda yaşayanların hayat tarzları, hizmet birimleri, sınıfları ve günümüzdeki konumu ile dünden bugüne sarayın uzun serüveni kaleme alınmıştır. Eserin en önemli taraflarından biri, şüphesiz, saraydaki hemen her eserin üzerinde bulunan kitabelerin aslının fotoğraflarıyla bunların çevrim yazılarının yapılması ve ayrıca günümüz Türkçesine aktarılmasıdır. Estetik bir tasarım, sayfa düzeni ve kaliteli bir baskıyla okuyucusunun hizmetine sunulan eser, alanında tektir.

Gülru Necipoğlu, uzun yıllar yurtdışında yaşamış kıymetli bir Türk bilim insanıdır. Harvard Üniversitesi için hazırladığı XV. ve XVI. asırlar döneminde Topkapı Sarayı hakkındaki doktora tezi büyük bir emeğin ürünüdür. Bu çalışmanın İngilizce baskısı 2007 yılında Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.⁸⁴ Kuşkusuz Topkapı Sarayı arşiv ve kütüphanesi çalışmanın temel başvuru merkezi olmuştur. Bunun yanında dünyanın birçok önemli arşiv ve kütüphanesi de kullanılmıştır.

Müellif, Topkapı Sarayı'nın XV. ve XVI. asırlardaki mimari planlamasının gerekçelerine inmiştir. Bunu incelerken bu planlamaya etki eden amiller üzerinde durmuştur. Dönemin saray törenleriyle iktidar anlayışının, mimari yapıyla olan etkileşimini ortaya koymaya çalışmıştır. Kitapta yer verdiği fotoğraf, yağlıboya resim ile yerli ve yabancı gravürler, çalışmasını desteklemiştir. Bu çok kıymetli çalışma Osmanlı mimarlık tarihi hakkında yazılmış temel eserlerden biri olma hususiyetini uzun yıllar koruyacaktır.

Müzeleri nesnelereyle tanıtan kitap veya kitapçıklar mutlaka önemlidir. Hele bu Topkapı Sarayı Müzesi için söz konusu olursa, bunun ayrıca bir kıymeti vardır. Çünkü bu müzenin en önemsiz bir objesi bile mühimdir. Zira onda bir sanat, bir anlayış, bir zevk, bir tarih şahitliği gizlidir.

⁸³ Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2005, 252 s.

⁸⁴ Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 398 s.

Topkapı Sarayı Müzesi için büyük veya küçük bu tür kitaplar, rehberler yayımlanmıştır. Hiçbiri önemsiz değildir. Ancak maalesef biz bir kısmını değerlendirmeye tabi tutacağız. Aslında yayımlanan bu tür eserlerin çoğunluğu sonraki yıllarda daha kapsamlı çalışmaların içine dahil edilmiştir. Yine de hepsini görmek isteyenler müzenin ihtisas kütüphanesine başvurabilirler.

Sultan II. Abdülhamid Alman imparatoru II. Wilhelm'e bir mektup yollayarak, kendisine iyi bir saat ustası göndermesini istemiş, bunun üzerine imparator, Johann Meyer isimli bir şahsı İstanbul'a göndermiştir. Kısa zamanda bu işteki ustalığını ortaya koyan Meyer sarayın başsaatçisi unvanını kazanır. Meyer'in torunu olan Wolfgang Meyer, aileden gelen bu mesleği devam ettirmiş ve Türkiye'deki ilk saat fabrikasının kurucusu olmuştur.

Wolfgang Meyer bugün dahi hâlâ yeri doldurulmayan *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Saatler Kataloğu*'nu kendi imkanları ile basmış ve yayın hayatına dahil etmiştir.⁸⁵ Müzenin o dönemde Divit Odası'nda teşhir edilen saatlerin yer aldığı katalog kitapta, saatleri imal eden ustalardan bu saatlerin mekanizmasına kadar izahat verilmiştir. Sadece teşhirdeki saatlere değinilmemiş, sarayın arşivindeki saatler hakkında bulunan bazı vesikalar dahi yayımlanmıştır. Mesela I. Napolyon'un Sultan II. Mahmud'a hediye ettiği çok kıymetli Breguet marka masa saati hakkındaki arşiv vesikasını burada görmekteyiz.⁸⁶ Kitapta ayrıca bu katalogda sık kullanılan teknik kelimelerin daha kolay anlaşılabilmesi için resimli izahat verilmiştir. Eser Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak yayımlanmıştır.

Müzedede bulunan en modern ve son dönem eserlerinden olan padişah portreleri, Nigâr Anafarta'nın kalemle tanıtılmıştır. Müzedede yer alan tablo ve minyatürlerin fotoğraf sanatçısı Ara Güler'in usta çekimleriyle 13x18 boyundaki dia pozitifler kullanılarak hazırlanan kitap 1966 yılında yayımlanmıştır.⁸⁷ Kitabın yayımlandığı tarihte müzenin resim salonu ve deposunda, ilk Osmanlı hükümdarı Osman Gazi'den son padişah Sultan Vahideddin ve Halife Abdülmecid'e, bazı şehzadelere ve devlet adamlarına, edip ve şairlere kadar 868 yağlıboya ve suluboya, minyatür, gravür, fotoğraf portre ve diğer türlerden resimler bulunduğunu müellifin ifadelerinden anlamaktayız. Bunlardan ancak tablo ve minyatürden oluşan 24 obje bu kitapta tanıtılmış, çoğunluğu padişahlara ait olmakla beraber -bazı padişahların birden fazla portresi yer almaktadır- Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya ait portreler de bu küçük hacimli kitapta yer almıştır.

85 Wolfgang Meyer, *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Saatler Kataloğu*, şahsi basım, [İstanbul], [1970].

86 Bu saat W. Meyer Usta tarafından onarılmış, daha sonra onun yetiştirdiği Milli Saraylar saat ustaları Recep Gürgen ve onun yetiştirdiği Şule Gürbüz tarafından son zamanlarda yeniden bakıma tabi tutulmuştur.

87 Nigâr Anafarta, *Topkapı Sarayı Padişah Portreleri*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1966, 15+XXIV s.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700'üncü yıldönümü münasebetiyle yayımlanmış birçok eser vardır. Bunların en anlamlılarından biri, Akbank Yayınları'ndan çıkarılan *Topkapı Sarayı*'dır. Bir komisyon tarafından hazırlanan kitabın, özgün bir çalışma olmasına gayret edildiği anlaşılmaktadır. Müzenin halihazırda teşhirde bulunan eserleri ile koleksiyonları içinde yer alan, ancak depolarında muhafaza edilen ve pek tanınmayan eserlerine yer veren kitap, müzenin on üç uzmanının on altı makalesi ile teşekkül etmiştir. Eser bilhassa görsel malzeme açısından ayrıcalıklıdır.⁸⁸

Hülya Tezcan 1971'de Topkapı Sarayı Müzesi'nde göreve başlamış, 1978'den emekli olduğu 2006 yılına kadar Padişah Elbiseleri Bölümü sorumlusu olmuştur. Bilhassa tarihî kumaşlar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Bu başarısını akademik kariyer ile de süslemiştir. Emekli olduğu yılda yayımladığı eserini⁸⁹ daha sonra geliştirerek yeniden neşretmiştir.⁹⁰

Tezcan eserinde, müzede bulunan padişah ve hanedan mensuplarına ait gömleklere daha çok sanatsal açıdan yaklaşmıştır. Gömleklere hat ve motifler üzerinde durulmuş, tılsımlı gömleklere hangi sebeplerle yapılabileceği üzerine fikir yürütülürken, bu gömlek sahiplerinin biyografileri incelenerek giysilerin hangi amaç için imal ve icra edilebileceği hususunda çeşitli yorumlar serdedilmiştir.

Müellifin ifadesiyle, giysilerin üzerindeki vefk ve cifirleri çözmek ile yazılan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin hepsini vermek kendisinin uzmanlık alanının dışında kaldığından, beş gömleğin üzerinde çalışma yaptırdığı ilahiyatçı Doç. Dr. Murat Sülün'den alınan bir makaleyle bu eksikliği gidermeye çalışmıştır. Sülün, zaten bu tür çalışmalarını da bilinmektedir.

Kitabın yeni baskısında bazı değişiklik ve eklemelere gidilme mecburiyeti hissedilmiştir. İlk yayındaki Osmanlıca metinler yeniden gözden geçirilmiş ve on adet kadar yeni giysi de eklenmiştir. Birinci baskıya nazaran daha kapsamlı ve doyurucu bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Ancak müzenin öteden beri merak konusu olan bu giysilerin üzerindeki yazı, rakam ve sembollerin hâlâ tam bir çözümü yapılamamış olup, meraklıların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi başkanı Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın bilimsel vukufiyeti ve uluslararası temsil yeterliliği tartışma götürmez bir gerçektir. Son yıllarda Türk milletine tarihi yeniden sevdiren Ortaylı, başında bulunduğu bu müzeyi almış olduğumuz o serbest üslubu ile geniş halk kitlelerine anlatma-

88 *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Akbank Yayınları, 2000, 479 s.

89 Hülya Tezcan, *Şifalı Gömlekler*, İstanbul: Karizma Yayınları, 2006, 191 s.

90 Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 202 s.

ya çalışmıştır. Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı* isimli kitabında,⁹¹ kayda değer orijinal bilgiler vermiş ve aynı zamanda nadir bilinen fotoğraflar sunmuştur. Kitabın baskı kalitesi ve görsel malzemesi ayrıca dikkati çeker. Sarayın günlük hayatından Osmanlı devlet teşrifatına kadar pek çok konu, olaylar ile mekanlar birbiriyle ilişkilendirilerek okuyucuya aktarılmaktadır.

Osmanlı Sarayında Hayat isimli çalışma ise,⁹² yukarıdaki prestij çalışmasının metinleriyle aynilik arz etmekle beraber, bu çalışmada yeni bir tasnife gidilmiş ve yazar yeni ilave ve düzeltmeler yapmıştır. Bu kitabın bir özelliği de sarayın, çoğu pek bilinmeyen tarihî fotoğraflar, gravürler ve minyatürlerine yer verilmesidir.

Son olarak, halen baskıda olan bir çalışma hakkında da bilgi verilmesi düşüncesindeyiz. *Teşkilatı Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi* isimli kitapta,⁹³ İslâm'da Peygamberlik Kavramı ve Peygamberler, Son Peygamber Hz. Muhammed'in Hayatı, Ehl-i Beyt, Sarayın Has Oda Teşkilatı, Mukaddes Emanetlerin Sarayda Toplanması ve benzeri olmayan bir hünkâr dairesi olan Has Oda Dairesi'nin mimari yapısı ile Hırka-i Saadet Dairesi'nde teşhirde bulunan kutsal emanetler bölümleri işlenmiştir.

İstanbul müzeleri içinde -ve hatta Türkiye genelinde- Topkapı Sarayı Müzesi ile gerek ziyaretçi sayısı gerekse yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çekme açısından yarışan tek yapı Ayasofya'dır.

Ayasofya Müzesi

4 Kasım 1934'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye dönüştürülen Ayasofya Camii-i Kebiri, 1 Şubat 1935 tarihinde müze olarak ziyarete açılmıştır. 916 yıl kilise, 481 yıl cami ve 1935'ten bu yana müze olarak tarihî işlevini sürdüren Ayasofya, dünya mimarlık tarihinin en önemli eserleri arasındadır.

Kariye (Khora Kilisesi), Fethiye Camii (Pammakaristos Manastırı), Büyük Saray Mozaikleri ve İmrahor Anıtı (İlyas Bey Camii) Ayasofya Müzesi'nin birimleridir.

Ayasofya'nın muhteşem geçmişi ile kıyasladığımızda, Cumhuriyet tarihimiz döneminde son yıllarda telif edilen bir iki önemli eseri saymazsak, Türkçe olarak onun literatür tarihine ekleyeceğimiz fazlaca bir çalışma yoktur.

Bu önemli çalışmalardan ilki Türk sanat tarihçilerinin duayenlerinden olan Semavi Eyice'ye aittir. Üç cilt halinde hazırlanan eserin birincisinde Ayasof-

91 İlber Ortaylı, *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul: Kaynak Yayıncılık, 2007, 312 s.

92 İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2008, 216 s.

93 Sevgi Ağca, *Teşkilatı Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-ı Saadet Dairesi*.

ya'nın inşa tarihçesi ile mimarisi hususiyetleri incelenmiştir.⁹⁴ Eserin üç cildi de Türkçe ve İngilizce olarak kaleme alınmıştır. İkinci cildi aynı yıl içinde yayımlanmıştır. Bizans dönemindeki Ayasofya irdelenmiş, mozaik süslemeleri incelenerek genel bilgiler verilmiş ve bugün ayakta kalan mozaikler hakkında da ayrıca yeni bir değerlendirmeye gidilmiştir.⁹⁵ Üçüncü cildi ise iki sene sonra yayın hayatına dahil olmuştur. Bu ciltte Türk dönemindeki Ayasofya incelenmiştir. Türk döneminde Ayasofya'ya yapılan iç ve dıştaki eklentiler ile geçirdiği onarım müdahalelerine yakından mercek tutulmuştur.⁹⁶ Her üç cildin sonunda araştırmacılar ve meraklıları için iyi hazırlanmış kaynakçalar bulunmaktadır.

Hiç şüphesiz Cumhuriyet tarihimiz döneminde Ayasofya'nın tarihi ile ilgili en kapsamlı ve teferruatlı çalışma Ahmet Akgündüz, Said Öztürk ve Yaşar Baş'ın ortaklaşa hazırladıkları *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya* isimli devasa eserdir.⁹⁷ Bu eserin kıymetiyle orantılı olarak, ayrıntılı tanıtılması ve değerlendirilmesinde fayda görüyoruz.

Müellifler ilk olarak, Ayasofya çalışmalarının daha çok batılılar tarafından Bizans Ayasofya'sı üzerinde yoğunlaştığını, bunu da tabii karşılamak lazım geldiğini, zira Hristiyanlık gayreti ve saikinin bu yöne doğru ittiğinin tespitlerini okuyucuyla paylaşmaktadırlar.

Yazarlar yine, yabancıların, Ayasofya üzerine yaptıkları araştırmalarının neticesinde çok sayıda kitap ve makale kaleme almalarına rağmen, bu neşriyatta Ayasofya'nın sadece bir Bizans kilisesi özelliği içerisinde "inceden inceden işlenmesine mukabil", Türk döneminde yapılan bakım-onarım ve ilave edilen Türk eserleri hakkında dağınık ve pek az malumata yer verildiğine işaret ederler ve şu tespitite bulunurlar:

İşin hakikati şu ki, Ayasofya'nın mimari muhtevasını kavramaya yönelenler, bu yapının sonradan bir Osmanlı camii olarak ele alınışındaki problemlere pek eğilmemiştir. Dolayısıyla Osmanlı Ayasofya'sına dikkatle eğilen detaylı ve müstakil bir esere bile tesadüf edilememektedir.

İşte bu tespit ve endişelerin neticesinde müellifler zikri geçen eseri kaleme almışlardır. Bu hacimli çalışmaya rağmen yine de tedbiri ve alçak gönüllüğü elden bırakmayarak ve hazırlanan kitabı Osmanlı Ayasofya'sını anlatmakta "mütevazı bir adım" olarak değerlendirmekte, "bu konudaki eksikliği bir nebze giderebilme arzusunu" taşımaktadırlar.

94 Semavi Eyice, *Ayasofya*, I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1984, 66 s.

95 Semavi Eyice, *Ayasofya*, II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1984, 56 s.

96 Semavi Eyice, *Ayasofya*, III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1986, 60 s.

97 Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005.

Eserin sadece kaynakçası incelendiğinde, nasıl büyük bir hazırlığın sonunda kaleme alındığı çok iyi anlaşılmaktadır. Eser, kaynak bilgisi girişi ve üç bölümden oluşmaktadır. Kaynak bilgileri kısmında Latince, Yunanca veya başka lisanlarda Farsçaya, daha sonra muhtelif zamanlarda Türkçeye çevrilmiş Ayasofya risaleleri hakkında değerlendirmeler yapılmış ve bu kaynakların mahiyetleri tanıtılarak bir ilk gerçekleştirilmiştir. Kitabın yazımı sırasında yararlanılan diğer Osmanlı kaynakları, arşiv belgeleri ve başka kaynaklar hakkındaki değerlendirmeler yine bu bölümde yer almıştır.

Ayasofya'nın Bizans devrindeki serüveni eserin ilk bölümünü oluşturmaktadır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, bilhassa yabancı bilim adamlarınca bu konuda yeterince çalışma yapıldığından, bu bölüm eserin sınırlarının elverdiği ölçüde işlenmiş, Türk ve batılı çağdaş araştırmacıların değerlendirmelerine birlikte yer verilmiş ve bu bilgiler Osmanlı devri Ayasofya risalelerindeki bilgilerle karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda bu bakış açısıyla bazı efsanelere okuyucunun dikkati çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Ayasofya'nın inşası, muhtelif devirlerde yıkılışı ve yeniden yapılışı ile bazı önemli olaylar işlenmiştir. Yine aynı bölümde Ayasofya'nın mimari özelliği ve mozaikleri hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır.

İkinci bölümün önemli bir kısmını ise Osmanlı devrinde Ayasofya'nın iç ve dış çevresine eklenen eserler ile bunların tamir-bakım çalışmaları teşkil etmiştir. Burada Osmanlı padişahları tarafından yapılan ekler ve önemli onarım çalışmaları gösterilmiş, her padişah devrinde, hatta her yıl bu mabedi ve eklerini ayakta tutabilmek için yapılan harcamalara dikkat çekilmiştir.

Ayasofya ve müstemilatında bulunan bütün kitabeler ve hat yazıları okunmuş, Arapça ve Farsça olanların Türkçeye tercümesi yine bu bölümde yer almıştır.

Ayasofya'nın camiye tahavvül edildikten sonra bu yapının ayakta kalabilmesi için Fatih Sultan Mehmed Han tarafından hazırlatılan meşhur vakfiyenin hangi şartlar içinde bulunduğu ve bunun tercümesi ile gerekli yerlerde dipnot açıklamaları yine bu bölümde yer almaktadır. Ayasofya Camii Vakfı'nın gelir ve gider muhasebeleri yine burada verilmiştir. Sadece bu kısmı dikkatlice tetkik etmek bile Osmanlı zamanındaki vakıf işletmeleri hakkında bize çok kıymetli bilgiler sunmakta, o dönemle ilgili kanaatlerimizin oluşmasında müthiş yardımcı olmaktadır. Yine bu bölümde Osmanlı Devleti siyasi, dinî ve sosyal hayatında Ayasofya'nın yeri ve önemi vurgulanarak örnekler verilmektedir.

Ayasofya'nın gerek Bizans gerekse Osmanlı dönemlerine ait efsaneleri geniş bir literatür oluşturmaktadır. Bu konu da ihmal edilmemiştir. Yerli ve yabancı birçok seyyahın gözlemleri ve ayrıca Rumlar başta olmak üzere Hristiyan dünyasından önemli şahsiyetlerin Ayasofya hakkındaki düşünceleri yine bu bölümün konuları arasında yer almıştır.

Kitabın son bölümü ise Ayasofya Camii-i Kebir'in müze haline getirilmesine ayrılmıştır. Ancak yazarlar, Bizans ve Osmanlı devri hakkında bilgi ve belge bulmakta güçlük çekmezken, Cumhuriyet devri belgelerine ulaşmada problemler yaşadıklarını, bu sebeple bürokrasiyi aşabildikleri ölçüde elde ettikleri bilgilerle Ayasofya'nın müze oluş süreci ve sonrası hakkında bilgi vermeye çalıştıklarını, şikayet babında, çeşitli yerlerde dile getirmekten imtina etmemişlerdir. Hemen belirtmeliyiz ki, bu kadar kapsamlı bir eserin tanıtılması ve değerlendirilmesi belki yeterli bulunmayabilir. Ancak Ayasofya'nın hikayesini bilmek isteyenlerin temel başvuru kitapları arasında ilk sırada bu eserin yer alması gerektiğini hemen belirtmeliyiz.

İstanbul'un çeşitli müzelerinde müdürlük görevi ifa eden Sabahattin Türkoğlu'nun kaleme aldığı *Ayasofya'nın Öyküsü* isimli çalışmanın⁹⁸ ortalama bir okuyucu için hazırlandığı anlaşılmaktadır; rahat bir üslupla yazılmış, Ayasofya hakkında merak edilen konuların seçilmesine dikkat edilmiştir. Kitapta yer yer gravür, karakalem eskizleri ve fotoğraflar mevcuttur. Okunmasını daha da kolaylaştırması için Bizans ve Osmanlı dönemi Ayasofya ile ilgili çeşitli ilginç hikayelere yer verilmiştir. Ancak müellif gerek gördüğü yerlerde dipnotlar vermeyi de ihmal etmemiştir.

İkonalar Hristiyanlık tarihinde farklı bir yere sahiptir. Ayasofya'daki ikonaların ise kendisince bir hikayesi vardır. Bu hikayeyi müzenin uzmanlarından Şinasi Başeğmez kaleme almıştır.⁹⁹ 1964 yılında Ayasofya'da göreve başlayan yazardan, Milli Eğitim Bakanlığınca -o yıllarda Müzeler ve Anıtlar Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlıydı- Türkiye coğrafyasındaki kiliselerde bulunan ikonaların tespitinin yapılması istenmiştir. Bu çalışmanın neticesinde ise bunların kiliselerde korunmasının zor olacağı kanaatine varılmış ve hiç değilse en kıymetlilerinin Ayasofya Müzesi'ne getirilmesi görüşü Bakanlığa bildirilmiştir. Bundan sonra ikonaların bir kısmı Ayasofya Müzesi'ne taşınmıştır. Eserin ilk sayfalarında ikonaların ortaya çıkışı ve yapılışı hakkında bilgi verilir. Daha sonra Ayasofya'da bulunan ikonalar hususunda açıklamalara geçilir.

Müzenin bir diğer eski mensubu ve müze müdürü olan Erdem Yücel'in neşrettiği kitap ise daha çok bir rehber niteliğindedir.¹⁰⁰ Eserin dikkat çeken en büyük hususiyeti, Ayasofya rehberi türündeki kitaplarda, genelde Ayasofya'nın bir cüzünü oluşturan beş türbeye yer verilmediği halde Yücel'in bu boşluğu doldurmasıdır. Öyle ki beş Osmanlı padişahının yattığı ve Mimar Sinan, Davut Ağa ile Dalgıç Ahmet Ağa gibi büyük mimarların eserleri olan bu türbeleri zikretmeden geçen her Ayasofya kitabı bizce nakıs kalmış demektir.

98 Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, İzmir: Yazıcı Yayınları, 2002, 223 s.

99 Şinasi Başeğmez, *İkonalar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1989, 107 s.

100 Erdem Yücel, *Ayasofya*, y.y., Anadolu Yayınları, 2008, 95 s.

Ali Kılıçkaya'nın hazırladığı *Ayasofya ve Kariye* isimli rehber kitap ise¹⁰¹ Ayasofya'dan çok Kariye Müzesi'yle ilgilidir. Kariye'nin tarihi, mimarisi, mozaik ve fresklerinin önemi, planı ve mezarları kitabın ana başlıklarıdır. Bir gezi el rehberi şeklinde hazırlandığından çekici olması için fotoğraf bakımından zengindir.

Bir diğer rehber kitap türü ise komisyonca hazırlanmıştır. En büyük özelliği, Ayasofya'nın bütün birimlerinin tanıtımına yer vermesidir.¹⁰²

Arkeoloji ve Sanat Yayınları uzun zamandan beri kalitesinden taviz vermeyen bir kuruluştur. Nitekim Ayasofya üzerine yayımladığı eser de bunlardan biridir. İngilizce olan eseri Handan Cingi başarıyla tercüme etmiştir.¹⁰³ W. Eugene Kleinbaver'in "Lustinianos'un Kilisesi", Antony White'in "Bizans Dönemi Mozaik Süslemeleri" ve Henry Matthews'in "Onbeşinci Yüzyıldan Günümüze Ayasofya" isimli makaleleri doyurucu ve özlü bilgilerle doludur. Eserin kaliteli fotoğraf çekimleri ve planları da çarpıcıdır.

Ayasofya Müzesi'nin bağlı olduğu devlet kurumu olan Kültür ve Turizm Bakanlığının Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları arasında çıkan *600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847-49 Fossati Restorasyonu* isimli çalışma,¹⁰⁴ Bakanlık ile İsviçre'nin Bern Üniversitesi Sanat Tarihi Enstitüsü'nün işbirliği ile 25 Eylül-5 Kasım 2000 tarihleri arasında Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde düzenlenen ve kitapla aynı konulu serginin bir mahsulüdür. Büyük boyda hazırlanan çalışmada, Ayasofya'nın çeşitli dönemlerine ait gravür ve yağlıboya fotoğrafları ile Sultan Abdülmecid döneminde Osmanlı Devleti'nin başta İstanbul olmak üzere Bursa gibi şehirlerindeki tarihî Osmanlı yapılarını restore eden -bugün hâlâ ifa ettiği restorasyonlar tartışılmaktadır- Fossati'nin, Ayasofya gravür resimleri ve restorasyonla ilgili çizimleri yer almaktadır. Kıymetli bir başvuru eseridir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Topkapı Sarayı Müzesi'nde olduğu üzere Ayasofya Müzesi'nin de bir yıllığı mevcuttur. İlk defa 1959'da neşredilen yıllık, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmıştır. Daha çok Ayasofya'nın kısa bilgilerle tanıtılmaya çalışıldığı bu sayıda ayrıca müzenin 1957-58 seneleri çalışma ve araştırmalarına değinilmiştir.¹⁰⁵

101 Ali Kılıçkaya, *Ayasofya ve Kariye*, Silk Road Publications, y.y, ts, 167 s. Kariye Müzesini direkt konu edinmiş bir diğer rehber kitap çalışması için bkz. Uğur Ayyıldız, *İstanbul Kariye Müzesi*, İzmir: Net Turistik Yayınları, ts, 40 s.

102 *Ayasofya ve Aya İrini, Mozaik Müzesi, İmrahor Anıtı, Kariye Müzesi, Fethiye Müzesi, Tekfur Sarayı Müzeler Rehberi*, H. Veli Yenisoğancı, L. Suat Kongaz, Ali Kılıçkaya ve diğ. (haz), Ankara: Dönmez Ofset Müze Eserleri Turistik Yayınları, ts.

103 W. Eugene Kleinbaver, Antony White, Henry Matthews, *Ayasofya*, çev. Handan Cingi, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları ve Scala Publishers Ltd., 2004, 122 s.

104 *600 Yıllık Ayasofya Görünümleri ve 1847-49 Fossati Restorasyonu*, İstanbul: KTB Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, 2000.

105 *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, I, İstanbul: Maarif Basımevi, 1959.

İkinci sayısında, Ayasofya'da bulunan yeni bir mozaik, Fethiye Camiindeki onarım çalışmaları, Bizanslılarca kullanılmış antik bir lahit kapak ile 1959-60 yıllarında Ayasofya'da icra edilen çalışma ve onarımlar, temel başlıkları meydana getirmiştir.¹⁰⁶

Üçüncü sayısı 1961, dördüncüsü 1962, beşincisi 1963, altıncısı 1965, yedinci 1966 senesinde yayımlanmıştır. Sekizinci sayı 1969'da yayımlanmış ancak daha önceki sayılarda İngilizce metin derginin sonunda verilirken bu sayıda Türkçe metin ile İngilizce metinler birbirini takip etmiştir. 14 yıl yayımına ara verilen yıllık 1983 yılında yeniden yayımlanmaya başlanmış ve bu sefer sadece Atilla Arpat'ın makalesi Türkçe ve İngilizce olarak yer almıştır. Onuncu sayıyı 1985'te çıkaran müze, ilk defa bu sayıda yabancı bilim adamlarına da sayfalarını açmış ve İngilizce ile Almanca lisanında makaleler yayımlanmıştır. Müze on birinci sayıyı yayımlamak için beş sene beklemiştir. Yine Türkçenin yanında İngilizce ve Almanca makalelere yer verilmiştir. On ikinci sayı 1992 yılında yayımlandığında, bir sene önce Ayasofya Müzesi Müdürlüğüne Ayasofya için gerçekleştirilen Uluslararası Bilimsel Kongre'de sunulan bildiriler yer almıştır. Bütün bu sayıların muhtevası, yukarıda iki sayıda değindiğimiz konular çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Ayasofya Müzesi Yılığının 13. sayısı uzun bir aradan sonra 2010 yılında çıkmıştır. En kapsamlı sayıdır. 22 makaleden oluşan yıllık 435 sayfaya ulaşan hacmiyle 18 yıllık aranın verdiği boşluğu doldurmaya çalışır gibidir. Bu sayıda doğrudan Ayasofya'yı ilgilendiren araştırmalara yer verilmiş, dergi akademik bir üsluba geçiş yapmıştır. Bunda Ayasofya müze başkanı olan Doç. Dr. A. Haluk Dursun'un büyük etkisi olduğu şüphe götürmemektedir. İtalya, Yunanistan ve Almanya uyruklu araştırmacıların makaleleriyle katkı verdiği yıllığa kapak fotoğrafı olarak, Ayasofya'nın Doğu Roma döneminden kalma mozaiklerinden meydana gelmiş, Sultan Abdülmecid tuğralı madalyon levha seçilmiştir. Bu madalyon levha hakkındaki bilgileri ise bir Ayasofya uzmanı olan Prof. Dr. Semavi Eyice kaleme almıştır.¹⁰⁷

Ayasofya gerek Hristiyanlık gerekse İslâm dönemlerine ait çeşitli efsanelere sahiptir. Bu efsanelerle ilgili çeşitli zamanlarda bazı makale veya kitapçıklar kaleme alınmışsa da bunların hepsinin fevkinde, Ferhat Aslan'ın önce doktora tezi olarak hazırlanan sonra ise neşredilen *Ayasofya Efsaneleri* isimli çalışması¹⁰⁸ ön plana çıkmaktadır. Eser İngilizce olarak da basılmıştır. Çalışma giriş ve beş bölümden oluşmuştur. İlk bölümde, Ayasofya mabedi etrafında teşekkül eden efsanelerde var olan tarihî kökenlerin fark edilebilmesini sağlamak amacıyla, Ayasofya'nın tarihî ve mimari özelliklerinden efsanelerine zemin hazırlan-

106 *Ayasofya Müzesi Yılığı*, II, İstanbul: Maarif Basımevi, 1960.

107 *Ayasofya Müzesi Yılığı*, XIII, İstanbul: Ayasofya Müzesi Yayınları, 2010, 435 s.

108 Ferhat Aslan, *Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 368 s.

layan yönlerine dikkat çekilmiştir. İkinci bölüm daha çok akademik, teknik muhtevalı olup ayrıca burada Ayasofya efsanelerinin özellikleri, tasnifi, işlevleri ve anlatıcı unsuru ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Ayasofya efsaneleriyle ilgili yazılı, sözlü ve elektronik Türkçe kaynaklar değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm aslında en merak edilen kısmı oluşturur: “Ayasofya etrafında neden bu kadar çok efsane teşekkül etmiştir?” Yazar bunların sebeplerine inmeye çalışmıştır. Son bölüm ise, Ayasofya efsaneleri ve bu efsanelerin incelenmesine ayrılmıştır ki kitabın esas unsurunu burası meydana getirmektedir.

2006 Mart ayından itibaren Ayasofya Müzesi Başkanlığı ile birlikte 2009 Temmuz ayından beri Ayasofya Müzesi Müdürlüğü görevini de yürüten Doç. Dr. A. Haluk Dursun, bu tip görevlerde bulunan idealist kişilerin hedefleri içinde yer alan, birimiyle ilgili sadra şifa olacak yazılı bir eser bırakmak emelini yerine getirmiştir. Dursun'un *Ayasofya Müzesi Kültür Envanteri* isimli kitabı¹⁰⁹ birçok eksikliği doldurmuştur. Kitap Ayasofya ve birimleri ile ilgili her şeye yer vermiştir. Öyle ki, mabedin bahçesi, ağaçları, kedileri, köpekleri ve hatta kuşlarını bile ihmal etmemiştir. Ancak, isminden de anlaşılacağı üzere bu eserin bir “envanter” çalışması olduğu da unutulmamalıdır.

Ayasofya üzerine yapılan iki doktora çalışması kıymeti haizdir. Birini yukarıda tanıttık. Bu çalışmanın prensibinde müzeler ile ilgili doktora veya yüksek lisans çalışmalarının tanıtımı ve değerlendirmesi olmamakla beraber, Ayasofya üzerine o kadar az çalışma yapılmıştır ki, bu doktora tezini es geçmenin doğru olmayacağına inandık.

Bir süre İstanbul Anıtlar ve Rölöve Müdürlüğü mimar kadrosunda bulunan Hasan Fırat Diker'in “Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar” isimli doktora çalışmasında¹¹⁰ Ayasofya'nın tarihi boyunca geçirdiği onarımlar araştırılmış, bu kapsamda olan resmî belgeler ve yazma eserler ile görsel malzemeler incelenmiştir. Böylece yapının sorunlarına inilerek bu anlamda bazı tespitlerde bulunulmuş ve Ayasofya'nın geleceği adına bazı teklifler getirilmiştir. Yazarın bir dönem Ayasofya'dan sorumlu mimarlardan olduğunu bilirse, meselelere hakka'l-yakîn vukufiyete sahip bulunduğunu ve doktora tezi ötesinde bir çalışmaya imza attığını iddia edebiliriz.

İstanbul'un bir diğer müze sarayı olan Yıldız Sarayı Müzesi, Sultan II. Abdülhamid'in 1909 yılındaki halinden sonra makûs bir talih yaşamıştır. Önce yağmalanmış daha sonra ise son iki Osmanlı padişahı devrinde pek rağbet görmemiştir.

109 A. Haluk Dursun, *Ayasofya Müzesi Kültür Envanteri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, 253 s.

110 Hasan Fırat Diker, “Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar”, Doktora tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Programı, 2010, XXIX+551 s.

Yıldız Sarayı Müzesi

Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanına ait gayrimenkullerin millete intikal ettirilmesinden sonra, bazı saraylar TBMM'ye bağlanırken, Yıldız Sarayı'nın ana binaları TSK'nın Harp Akademilerine 1925 yılında tahsis edilmiştir. 1978 yılına kadar bu kurumda kalan binalar, yeni hizmet anlayışı içinde kullanılmasından dolayı yıpranmış, esas bozulmayı ise bu kurum ayrıldıktan sonra bir süre hangi amaçla kullanılacağı tespit edilemediği sırada yaşamıştır.

1994 yılında müze olarak kullanılmaya başlanan saray, bu yeni fonksiyonu ile yeniden hayat bulmuş ise de hâlâ o eski günlerin özlemine çekmektedir. Son yıllarda olumlu gelişmeler birbirini takip etmekle beraber, en büyük sorunlarının başında yapılarının aşırı bölünmüşlüğü gelmektedir.

Bina olarak eski, müze olarak yeni olan Yıldız Sarayı Müzesi üzerine pek çalışma yapılmaması da bu ihmalkârlığın sebebi olabilir. Fuat Ezgü'nün *Yıldız Sarayı Tarihçesi* isimli eseri,¹¹¹ yazarın Harp Akademileri siyasi tarih öğretim üyesi olduğu yıllarda hazırlanmıştır. Sarayın tarihçesi, Harp Akademileri olarak kullanıldığı yıllardaki işlevsel hali, Sultan II. Abdülhamid'in yaşamı, sarayda yaşanan önemli tarihî olaylar gibi konuları içermekle beraber, çeşitli fotoğraf ve planlara da sahiptir. Her ne kadar sarayın müze öncesi bir çalışması olsa da netice itibarıyla sarayın kendisi de şimdi bir müzedir.

Metin And'ın hazırladığı *Saraya Bağlı Tiyatrolar ve II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı Tiyatrosu* isimli çalışma,¹¹² bugün halen ayakta kalan tek saray tiyatrosunu anlatmaktadır. Padişahın hangi günler bu tiyatroyu kullandığı, neleri ve kimleri seyrettiği ve kimleri davet ettiği hep bu çalışmanın içindedir. Ayrıca tiyatronun mimari ve sanatsal özelliklerine de yer verilmiştir. Yıldız'ın bu saray tiyatrosu hakkında başka bir çalışma hâlâ mevcut değildir.

Murat Candemir ve M. Hanefi Kutluoğlu'nun ortaklaşa hazırladığı *Bir Cihan Devletinin Tasfiyesi Yıldız Sarayı Müzesi Tasfiye Komisyonu Defteri* adlı kitap,¹¹³ aslında pek de bilinmeyen bir meseleyi tüm yönleri ile aydınlatmaktadır. Türkiye müzecilik tarihini konu edinen araştırmalarda, Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı Müzesi'nden ya hiç bahsedilmez veya birkaç satırla geçilir. İşte bu çalışma adı geçen müzenin envanterinin ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir. Osmanlı Devleti Arşivi Yıldız Esas Evrakı 322 no'lu defterin esas alındığı çalışma bir devre ışık tutmaktadır. Kitabın sonunda hazırlanan dizin ise çok karışık olan konuların kolayca bulunması açısından

111 Fuat Ezgü, *Yıldız Sarayı Tarihçesi*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı, 1962, 117 s.

112 Metin And, *Saraya Bağlı Tiyatrolar ve II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı Tiyatrosu*, İstanbul, şahsi basım, 1987, 25 s.

113 M. Hanefi Kutluoğlu, Murat Candemir, *Bir Cihan Devletinin Tasfiyesi Yıldız Sarayı Müzesi Komisyonu Defteri*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2010, 399 s.

dan faydalı olmuştur. 1909 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in hal edilmesinden sonra saray üç gün süresince yağmalanmış, ancak bundan sonra kurulan komisyonla müzede bulunan eserlerin tespiti yapılmış ve bu eserlerin hangi kurum ve kuruluşlara gönderildiğine teker teker burada işaret edilmiştir. Gönül arzu eder ki bu eserler asli yeri olan Yıldız'a yeniden dönsün.

İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı bulunan ve dün eski bir dergâh, bugün ise müze olan tek bir yapı vardır: Galata Mevlevihanesi Müzesi.

Galata Mevlevihanesi Müzesi

Restorasyonu yeni tamamlanan ilk büyük Mevlevi kuruluşu Galata Mevlevihanesi'dir. Kulekapı Mevlevihanesi, halk arasında bilinen adıyla Galib Dede Dergâhı, yakın bir tarihe kadar da Divan Edebiyatı Müzesi isimlerini alan yapı bugün artık aynı isimle müze olarak kullanılmaktadır.

Günümüze kadar gelebilen tek ahşap yapı olan Galata Mevlevihanesi Müzesi hakkında ne yazık ki bir müstakil çalışma vardır. Can Kerametli tarafından kaleme alınan eser,¹¹⁴ yayınlandığı dönemin şartlarına göre baskısı ve fotoğraflarıyla göz doldurmaktadır. Bunda usta fotoğrafçı Sami Güner'in katkısı yadsınmaz. Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid Han dönemlerinin önemli devlet adamlarından biri ve aynı zamanda Mevlevihane'nin kurucusu olan İskender Paşa tanıtılarak kitaba başlanmıştır. Mevlevihane'de bulunan "Hâmûşân" haziresi ve Hasan Ağa Çeşmesi hakkında bilgi verildikten sonra, içeride bulunan türbeler bahsine geçilmiş ve burada yatan İsmail Ankaravî ve Şeyh Galib hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Şadırvan, Âdile Sultan Sarnıcı ve günümüze kadar gelmiş ve iyi korunabilmiş esas yapı Semâhane'den bahsedilirken postnişinlerden Şeyh Arzi Mehmed Dede ile Kutb-ı Nayi Osman Dede'ye değinilmeden geçilmemiştir. Mevleviliğin kurucusu olan Mevlana Celaleddin Rumi'nin mistik felsefesi üzerinde durulurken tefekkür, aşk, müzik ve sema hususları hakkında öz bilgiler sunulmuştur. Mıtrıb ve mıtrıb heyeti, hünkâr mahfili, şeyh dairesi, Galata Mevlevihanesi'nin postnişinleri, Mevlevi sanat seçkinleri kitabın diğer ana başlıklarını oluşturmaktadır. Son olarak Mevlevihanenin haziresinde medfun olan Humbaracı Ahmet Paşa ve İbrahim Müteferrika gibi Osmanlı Devleti dönemi tarihî şahsiyetler hakkında malumat verilmektedir.

Mevlevihane hakkında müzecilik bilimi üzerine yapılan tek çalışma bir yüksek lisans tezidir. Bu müzenin müdürlük görevini de ifa eden Yavuz Özdemir'e ait olan bu tezin, tek çalışma olması sebebiyle üzerinde durmamız gerekir. "Galata Mevlevihanesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik

114 Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1977, 96 s.+41 resim.

Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi” başlıklı tezde,¹¹⁵ müze eserleriyle diğer malzemelerin kullanılarak müzenin interaktif biçimde günümüz ortamına kazandırılması temeli üzerinde durulmuştur. Tezin giriş bölümünde müzenin genel durumuna değinilmiş, birinci bölümde tasavvuf, tarikat yapıları ve Mevleviliğin ortaya çıkışı ele alınmış, ikinci bölümde Osmanlı Devleti döneminde Mevleviliğin gelişim süreci ve İstanbul’daki Mevlevihaneler anlatılmış ve Mevleviliğin içinde ayrı bir yeri olan İstanbul Mevleviliği hususuna ayrıca işaret edilmiştir. Üçüncü bölümde, Galata Mevlevihanesi işlenmeye başlanmış, tarihî, karakteristik özellikleri ve birimleri hakkında malumat verilmiştir. Hemen alt başlıkta ise Galata Mevlevihanesi’nin müze olma sürecine geçilerek envanteri bulunan eserler hakkında bilgiler sunulmuştur. Değerlendirme ve sonuç bölümünde müze hakkında getirilen teklifler tartışılmıştır.

Galata Mevlevihanesi’nin içinde yer alan iki türbe bu müzenin idaresinde bulunmakla beraber, İstanbul’da tarihî, mimari ve sanatsal “kıymeti haiz” türbelerin bağlı olduğu esas birim İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğüdür.

İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 2 Eylül 1925 tarih ve 2413 numaralı Bakanlar Kurulu Kararıyla türbeler kapatılmış, bunlardan kıymeti haiz olanların muhafazası ve idaresi Maârif Vekâletine devredilmiştir. Kararın akabinde kıymeti haiz olan türbelerin tespiti için bir komisyon kurulmuştur. Kısa bir süre sonra ise 677 sayılı kanun ile türbelerin kapatılması kanunlaştırılmıştır (30 Ekim 1925).

Oluşturulan komisyon çalışmalarına başladıktan bir süre sonra 125 türbenin tarihî ve mimari kıymeti haiz olduğuna karar verilmiştir.

Bu türbeler şimdiki ismiyle İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğüne bağlanmış, 1940 yılında Topkapı Sarayı Müzesi müdürü Tahsin Öz’ün özel gayretleriyle Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü sorumluluğuna intikal etmiştir. Tahsin Öz bu türbelerin onarımını maddi imkanlar elverdikçe yerine getirmeye çalışmıştır.

4 Şubat 1966 tarihinde Topkapı Sarayı Müzesi’nden ayrılan türbeler müstakil bir müdürlük haline getirilmiştir. Ancak 4 yıl sonra bu sefer Türk ve İslâm Eserleri Müze Müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu kez 8 yıl sonra, 15 Şubat 1978 tarihinde İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü kurulmuş ve bugüne kadar türbelerin bakım, onarım ve diğer hizmetlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü, Sultanahmet Türbesi’nin müştemilatında yer almaktadır.

115 Yavuz Özdemir, “Galata Mevlevihanesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE Sanat Tasarım Ana Sanat Dalı Müzecilik Programı, 2010, 126 s.

1925 yılında kapatılan türbeler, 01.03.1950 tarih ve 5566 sayılı kanun ile 677 sayılı kanuna ek fıkra yapılarak, “Türbelerden, Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir. Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulu’na tasvip olunur” hükmü getirilmiştir. Bilginizde olduğu gibi Kültür Bakanlığı daha sonra Milli Eğitim Bakanlığından ayrılarak müstakil bir bakanlık halini almıştır.

Yine 07.02.1990 tarih ve 3612 sayılı kanun ile 677 sayılı kanuna ek fıkra yapılarak, “Türbelerden, Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değerleri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir” hükmü getirilmiştir.

Yukarıdaki bilgileri verme ihtiyacı duyulmuştur. Çünkü bu müze müdürlüğünün varlığı az bilinmektedir; hatta bilindiği sanılan birçok bilginin yetersizliği ve yanlışlığı, bizzat bu makalenin yazarı tarafından birçok kez müşahede edilmiştir.

Türbelerin birden fazla idare değiştirmesi ve bu türbelerin uzun süre kapalı kalması, Cumhuriyeti kuran iradenin türbelere mesafeli yaklaşması, gerekli tahsisat ve personelin her zaman yetersiz kalması, en büyük gelir kaynakları olan vakıf akarlarından mahrum edilmeleri gibi sorunlar türbelere ilginin uzun süre kesilmesi neticesini doğurmuştur.

Bu ilginin kesilmesi, türbeler üzerine uzun süre önemli bilimsel çalışmaların yapılmasını da engellemiştir. Bu müzeye bağlı birimler arasında yer alan ve mimari değeri yüksek bulunan önemli türbelerin çoğunluğu, Osmanlı hanedanına mensup olanlardır. Hakkı Önkal’ın doçentlik takdim tezi olarak hazırladığı *Osmanlı Hanedan Türbeleri* isimli kitabı¹¹⁶ hanedana mensup üyelerine ait 51 türbeyi içermektedir. İnşa tarihi sıralamasına göre tanıtılan türbeler plan, kesit ve resimlerle desteklenmiştir. Konuyla ilgili ilk çalışmalardan biri olmasının getirdiği kimi eksikliklere rastlanılmaktadır.

Bu kitabın yayımlanmasından kısa süre önce Yıldız Demiriz, *Eyüp’te Türbeler* adlı çalışmasını aynı yerde neşretmiştir.¹¹⁷ Eyüp Sultan Türbesi etrafında kümelenen türbeleri konu edinen kitap, sonra yayınlayacağını ifade ederek nedense Eyüp Sultan Türbesi’ne yer vermemiştir. Demiriz, kitabında yer verdiği türbeleri tiplerine göre gruplandırmış, süslemelerin durumunu, sanduka, lahit ve şahideleri incelemiştir; aynı zamanda bu türbelerin Eyüp ve çevresindeki tekkelerle olan bağlarını araştırmıştır.

116 Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, 305 s.

117 Yıldız Demiriz, *Eyüp’te Türbeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, VII+88 s.

İstanbul'daki bütün türbeler üzerine bir kitap hazırlamak hayli zordur. Bunu başaran tek araştırmacı da Serhat Teksarı'dır. *İstanbul Türbeleri İstanbul'da Tüm Ziyaret Yerleri Rehberi* isimli çalışmasında,¹¹⁸ 128 türbe ve 487 ziyaret yerini tek tek işlemiş ve açık adreslerine kadar yazmıştır. Önemli büyük türbeleri mimari hususiyetleri ve sanat tarihi açısından incelemiştir. Türbelerde yatan şahsiyetlerin yer yer biyografik bilgilerini vermekten de imtina etmemiştir. Teksarı bu bilgileri müzeye bağlı dernekte çalıştığı 10 yıl süresince biriktirdiğini ifade etmektedir. Bu kadar kapsamlı çalışmanın içinde bazı yanlışlıklar da mevcut olmakla beraber şu an için alanının tek kitabıdır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti padişahlarının ilk altısı Bursa'da medfunur. Son padişah ise Şam'da Süleymaniye Külliyesinde kendisine yer bulmuştur. Diğer padişahların hepsi İstanbul'da yatmaktadır. Bunların arasından sadece Sultan Mehmed Reşad'ın türbesi sur dışında, Eyüp'te bulunmaktadır. Hemen hatırlatalım ki her padişahın kendisine ait bir türbesi yoktur ve bazıları cedlerinin türbelerini ortak kullanmaktadır. Ukraynalı bilge valide sultan Hatice Turhan'a ait olan türbede ise beş hakan yatmaktadır. Hemen ona muhdes olarak inşa edilmiş Cedid Havatin Türbesi'ni ise tek padişah diğer hanedan mensuplarıyla paylaşmaktadır. İşte bütün bunları konu edinen ve padişah türbelerini kaleme alan İ. Aydın Yüksel,¹¹⁹ "Bu bir tarih kitabı değildir" dese de anlattıklarıyla bizleri ister istemez tarihin içine çekmektedir. Mimar-ressam Bülent Çetiner'un türbelere ait suluboya resimleriyle farklı bir tarzla ortaya konulan bu kitap oldukça sade bir üslupla yazılmıştır.

Klasik devir İstanbul hanedan türbelerini esas alarak Türk tezyinatının gelişme safhalarını etraflıca işleyen kıymetli bilim adamı Aziz Doğanay'ın çalışması,¹²⁰ artık türbeler hakkında genel bilgilerden daha özel çalışmaya gitmenin ilk ayağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kaleme aldığı eser her yönüyle önemli ve dikkate değerdir. O güne kadar yapılan araştırmalarda konu daha çok malzemeye dayalı bir tasnifle ele alınırken, Doğanay tezyînatı kullanılan malzemeyle birlikte, asıl tezyînatı meydana getiren nakışları da etraflıca incelemiş, tezyînat için esas teşkil eden unsurları ve bu unsurların düzenlenmesinde dikkat edilen hususları ön plana çıkarmıştır. Dört bölüm ve bir katalogdan oluşan bu eser, ilkin doktora tezi olarak hazırlanmış, sonrasında geliştirilerek ve zenginleştirilerek kaliteli bir baskı ile okuyucuyla buluşturulmuştur.

İstanbul'da Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı son kurulan ve açılan müze, İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'dir.

118 Serhat Teksarı, *İstanbul Türbeleri*, İstanbul: 2005(?), Gül Neşriyat, 335 s.

119 İ. Aydın Yüksel, *Pâdişah Türbeleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009, 119 s.

120 Aziz Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, 446 s.

İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜBA, TÜBİTAK, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Prof. Dr. Fuat Sezgin arasında yapılan bir protokol ile 2008'in Mayıs ayında kurulan müze Gülhane Parkı içerisinde yer almaktadır. Müzenin eserleri, IX-XVI. asırlar arasındaki Müslüman bilginler tarafından icat edilmiş çeşitli bilim ve teknoloji aletleri veya bunların küçük modelleri ile çeşitli gökbilimi rasathane maketleri gibi imitasyon eserlerden meydana gelmektedir.

Müzeyle ilgili tek çalışma, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Almanca olarak hazırladığı *İslâm'da Bilim ve Teknik* isimli 5 ciltlik katalog eserdir. Bu eserde müzede sergilenen bütün objeler bulunmaktadır. Kitabı önce TÜBA 2007 yılında Dr. Abdurrahman Aliy'e tercüme ettirerek yayımlamıştır. Bugün eserin tıpkıbasımını İBB Kültür A.Ş. tarafından yapılmıştır. Kitabın birinci cildini Arap-İslâm bilimleri tarihine giriş oluşturmaktadır. İkinci cildi astronomiyle ilgili aletleri içerir. Üçüncü cilt coğrafya, denizcilik, saatler, geometri ve optik kısımlarını içine alır. Dördüncü cildi tıp, kimya ve minareleri ihtiva eder. Beşinci cildin muhtevasını fizik, mimari, savaş tekniği ve antik objeler meydana getirir.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı son müze Hisarlar Müzesi'dir. Bu müze Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı'ndan oluşmaktadır. Hakkında yok denecek kadar az eser vardır ve bunların hepsi de hisarların tarihi hakkındadır.

İstanbul'da TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığına bağlı müzeler de bulunmaktadır. Bunların başını Dolmabahçe Sarayı ile Beylerbeyi Sarayı çekmekle beraber, Başkanlığın kendi içinde bir tasnife gittiği anlaşılmaktadır.

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığına Bağlı Müze ve Birimler

Saray Köşk ve Kasırlar: Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Sarayı Şale Köşkü, Aynalıkavak Kasrı, Küçüksu Kasrı, Yalova Atatürk Köşkleri, İhlamur Kasırları, Maslak Kasırları, Florya Atatürk Köşkü, Beykoz Kasrı.

Fabrikalar: Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu, Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikası.

Müzeler: Aynalıkavak Musiki Müzesi, Dolmabahçe Saat Müzesi, Saray Koleksiyonları Müzesi.

TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığının müzecilikle ilgili birimleri yukarıda yazıldığı üzeredir. Biz Milli Saraylar Daire Başkanlığı müze ve birimlerini bir bütün olarak değerlendireceğiz.

Cumhuriyetin ilanından dört ay sonra, 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 431 sayılı yasa ile halifelik kaldırılmış, hanedana ait saraylar ve her türlü emlakı ile mefruşatı bu yasanın ilgili maddeleri gereği millete intikal etmiştir. 18 Ocak 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile de Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları, Milli Saraylar adı altında korunmak üzere Milli Saraylar Müdürlüğüne bırakılmıştır. Daha sonraki yıllarda çıkarılan bir kanun ile müdürlük,

Milli Saraylar Daire Başkanlığına dönüştürülmüş ve yukarıda zikredilen müze ve birimler çeşitli tarihlerde bu kuruma bağlanmıştır.

Milli Saraylara bağlı bu birimlerin 1984 yılında alınan bir kararla müze-saray olarak açılması kararı, bu tarihi yapılar hakkında yeni anlayışına uygun yayımlar yapılmasını sağlamıştır. Tesadüf müdür bilmiyoruz ama İstanbul sevdalısı Çelik Gülersoy tarafından kaleme alınan eser bu yıla denk gelir. *Dolmabahçe* isimli kitap¹²¹ *Çağlar Boyu İstanbul Görünümleri* isimli çalışmanın üçüncü cildir. Gülersoy sahibi olduğu zengin fotoğraf arşivi, gravür ve yağlıboya resimlerini burada kullanmaktan çekinmemiştir. Ona, Yılmaz Dinç, Ara Güler, Sami Güner ve Selahattin Giz gibi şahsiyetler de yardımcı olmuştur. Eser, sarayın çevresinde bulunan yerleşimlerin tanıtılmasıyla başlar. Yazar, sarayı inşa ettiren Sultan Abdülmecid Han'dan başlayarak son padişah Sultan Vahideddin'den son halife Abdülmecid'e kadar sarayı kullanan şahsiyetler hakkında bilgi verir. Son olarak da sarayın son kullanıcıları olan Cumhuriyet dönemi yöneticilerine değinip, sarayın yapısal özelliklerini anlatarak kitabını nihayete erdirir.

Milli Saraylar uzmanları tarafından hazırlanan *Dolmabahçe Sarayı* kitapçığı¹²² tanıtım için hazırlandığından kısa ve öz bilgilerle yetinilmiştir.

Kısa bir süre sonra tanıtım için hazırlanan kitapçıkların 1992 yılı içinde bir seri haline getirildiğini görmekteyiz. Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları, Yıldız Şale Kasrı-ı Hümayunu, Yalova Atatürk Köşkları, İhlamur Kasrıları, Küçüksu Kasrı ve Maslak Kasrıları yine Milli Sarayların uzmanlarınca kaleme alınarak yayımlanmıştır.

1988'de Milli Saraylara bağlanan Florya Atatürk Deniz Köşkü ile ilgili eser ise Şule Yum tarafından hazırlanmak için bir süre bekleyecektir.¹²³ 1935 yılında İstanbul Belediyesi tarafından mimar Seyfi Arkan'a inşa ettirilen köşk, uzun zaman diğer cumhurbaşkanları tarafından da kullanılmıştır. Müze olarak ziyarete açıldığı yılda neşredilen kitap, köşkü tanıtmakta olup Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmıştır.

1992 yılı içinde yine kurum tarafından *Milli Saraylar* adlı dergi neşredilmeye başlanmış ve 1993, 1994 ve 1995 yıllarında da birer sayı olarak çıkmıştır. Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergide ilgilisi için kıymetli makaleler mevcuttur.

Dergi yayını bir süre inkıtaa uğramakla beraber 1999 senesinde yeniden faaliyete geçmiştir. Ancak derginin ismi bu kez *Milli Saraylar Tarih Kültür Sanat Mimari* olarak inkişâfa uğramıştır. O sene Milli Saraylar Daire Başkanlığı

121 Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı Yayınları, 1984, 224 s.

122 *Dolmabahçe Sarayı*, N. Göçmen, H. Gülsün, Y. Yılmaz, H. Erer (haz.), İstanbul: TBMM Vakfı Yayınları, 1989, 80 s.

123 *Florya Atatürk Deniz Köşkü*, Şule Yum (haz.), İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2008, 63 s.

kanlığı görevini ifa eden Polat Akbulut, derginin çıkarılma amacını, “Bilimin ve düşüncenin ışığında Osmanlı’yı, hâlâ bir sis perdesi ardında duran o yapıyı anlamak” olarak göstermekte ve ilaveten “Çünkü, o sis perdesinin ardında duran neyse, biz şimdi uzak bir geçmişi ve o geçmişin izinde biraz da bizi anlatanı” bulmak istediklerine işaret etmektedir. Dergi en son 7. sayısını 2011 tarihinde çıkarmıştır. Başta müze uzmanları olmak üzere her türlü ilgisine dergi sayfalarının açık olduğu gözükmektedir.

Milli Saraylara bağlı birçok birimin aydınlatma araçları sanatsal zevklerle imal edilmiştir. Milli Saraylar bununla ilgili ciddi bir koleksiyona sahiptir. Aydınlatma araçlarını anlatan bir çalışma ise 1998’de yayımlanmıştır. Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylarından 43 aydınlatma aracının tanıtıldığı eser Türkçe ve İngilizce kaleme alınmıştır.¹²⁴ Bu kitaptan bir sene önce neşredilen ve Dolmabahçe ile Beylerbeyi saraylarında bulunan 46 tarihî saati tanıtan koleksiyon kitapçığı ise Vahide Gezgör tarafından hazırlanmıştır.

Daha kapsamlı ve muhtevalı olan bir çalışma ise kurumun saat bölüm şefliğini de yürüten Şule Gürbüz’e aittir.¹²⁵ Bu katalog eser iki kısımdan oluşur. Birinci kısımda “Avrupa Saatleri” işlenirken kurumda bulunan Fransız, İngiliz, Amerikan, Alman, Avusturya saatlerinden seçkin örnekler sunulmuştur. İkinci kısım olan “Osmanlı Saatleri”nde bilhassa Mevlevî Eflakî Dede üzerinde hususiyetle durulmuş, Mehmet Şükrü, Mehmet Muhsin ve Süleyman Leziz gibi saat ustalarının elinden çıkan saatler de tanıtılmıştır.

Aydınlatma ışıkları üzerine yazılan diğer bir eser ise İpek Fitoz’un hazırladığı *Dolmabahçe Sarayı’nda “Avrupa Işıkları”* isimli kitaptır.¹²⁶ Bu eserde işin kültürel boyutu da işlenmiştir. Saraylıların hatıralarına başvurulmuş ve onların tanıklıkları doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Dolmabahçe Sarayı’nın mekanlarını hem aydınlatan hem de süsleyen, ortamın ihtişamını ışıltılı görünüşleriyle güçlendirerek Osmanlı geleneksel anlayışının batılılaşma serüveni ile nasıl birleştiğini günümüze aktaran bu eser, Avrupa’nın Sanaî Devriminin Dolmabahçe Sarayı’nda mekan aydınlatmasına etkileri gibi bir konu başlığına dahi sahiptir.

Topkapı Sarayı uzmanlarından Dr. Deniz Esemeli, Osmanlı Saray mimarisi ve özellikle harem kurumu hakkındaki çalışmaları ile tanınmaktadır. Yazar, bu uzmanlığını akademik olarak da ispatlamıştır. Bunun yanında Topkapı Sarayı’ndaki birikim ve gelişimini Osmanlı saray mimarisi ve yaşam tarzı-

124 *Milli Saraylar Aydınlatma Araçları Koleksiyonu*, Güller Karahüseyin (haz.), İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 1998, 125 s.

125 *Milli Saraylar Saatler Müzesi*, Şule Gürbüz (haz.), İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, ts, 95 s.

126 İpek Fitoz, *Dolmabahçe Sarayı’nda “Avrupa Işıkları”*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2007, 62 s.

nın bir devamı olan Dolmabahçe Sarayı üzerinde de sürdüren Esemeli, *Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe* isimli kitabı¹²⁷ ile bunu okuyucularına aktarmıştır. Yazar, Osmanlı klasik saray anlayışından Batı tarzı saray anlayışına geçişin bir mekanı olan Dolmabahçe Sarayı'nda, klasik saray anlayışından nelerin kalıp kalmadığı ile Batı tarzı sarayların Dolmabahçe Sarayı'na yansımalarını ayrıntısıyla incelemiştir. Dr. Esemeli, "Dolmabahçe Saray topluluğu, Osmanlı sanatının yarattığı son büyük yapı kütesi ve kompleksidir. Dönemin anılarını göz önünde tutarak ve mekanların zamanla değişen işlevlerinin izini sürerek Osmanlı çağdaşlaşmasının saraya intikalini" bu eserde yorumlamak istediğini açıkça söyler.

Eserin giriş kısmında Osmanlı saraylarının genel bir değerlendirilmesi verilmiş, sonra Dolmabahçe Sarayı'nın detaylarına geçilmiştir. "Mekanlar ve Hatıralar" kısmında saray sakinleri ve çalışanlarının hatıralarına başvurularak, bunların ışığında saray anlatılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yazar, sarayın mimarı Balyanların, saray tasarımını Avrupa'dan ithal ederken bile Doğu ve Batı'nın sosyal yapısını çok iyi analiz ettiklerini, tarihin en belirgin sentezlerinden birini yaratan Osmanlı'nın çağdaş sarayına da bu kompozit tavrın damgasını vurduklarını ileri sürmektedir. Yine o, zaten uygarlık boyutunda bir kültürden gözü kapalı bir aktarmacılığın beklenemeyeceğini, böylece Dolmabahçe Sarayı'nın Batı saraylarını tekrarlayan ikinci sınıf bir yapı olmadığını, toplumların örgütlenme biçiminin mimari orijinaliteyi yarattığının bu sarayla bir kez daha kanıtlandığını iddia eder.

Kitabın "Güneş Kartal'dan Boğaziçi Sultanı'na" isimli son bölümünde ise, Fransız Versailles Sarayı ile Dolmabahçe karşılaştırılır. Eser ayrıca birçok fotoğraf, gravür ve plan ile görsel zenginliği de ihmal etmemiştir.

Milli Saraylar uzmanları tarafından monografik çalışmalar zaman zaman tekrarlanmaktadır. 2005 yılında yeniden kaleme alınan *Dolmabahçe Sarayı* bunlardan biridir.¹²⁸ Bu sefer sarayın gezi güzergâhına göre hazırlanan eser, sarayın her bölümünü bağımsız olarak ele almış ve bunu işlerken de okuyucuyu görsel malzeme ile doyurmuştur.

Dolmabahçe Sarayı'nın açılışının 150. yılı münasebetiyle Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından çeşitli faaliyetlerde bulunuldu. Bunlardan biri büyük ilgi ve katılım gören uluslararası sempozyumdu. Ancak biz şimdi bir başka emeğin ürünü olan *Boğaziçi'deki Mücevher Dolmabahçe Sarayı* isimli kitaptan¹²⁹ bahsedeceğiz.

İskender Pala'nın edebi üslubu ve birikiminin bir neticesi olan kitap, kıymetli görsel malzeme ile de zenginleştirilmiştir. Kitap her ne kadar Dolma-

127 Deniz Esemeli, *Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2002, 246 s.

128 *Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2005, 243 s.

129 İskender Pala, *Boğaziçi'deki Mücevher Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2007(?), 161 s.

bahçe Sarayı'nı anlatsa da bildiğimiz o klasik anlatım tarzlarının çok dışındadır. Hikayeci bir anlatımla dile getirilen saray koleksiyonu ve mekanların dışında, sarayda yaşanmış önemli olaylara ve ilginç hatıralara da yer verilmiştir. Ayrıca kitabın başlıkları bile farklı olduğunu göstermeye yetmektedir; “Bir dokun bin ah dinle kâse-i fağfürdan”, “Bakmıyor çeşm-i siyah feryâde”, “Bir süvari terkisinde Orta Asya'dan” gibi misaller, galiba ne anlatmak istediğimizin nişanesi olabilir. Bu arada kitabın İngilizce baskısı da yapılmıştır.

Dolmabahçe Sarayı'nın 150. yılı açılışı münasebetiyle düzenlenen “150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu” iki cilt halinde yayımlanmıştır.¹³⁰ Editörlüğünü o tarihlerde sarayın müdürü olan Dr. Kemal Kahraman'ın yaptığı bu çalışmanın birinci cildinde, Sarayın Medhal Salonu'ndaki bildiriler toplanmıştır. İkinci cildi ise Harem Binek Salonu'ndaki bildirilerden oluşmaktadır. Yerli ve yabancı birçok bilim adamı ve araştırmacının iştirakçi olarak katıldığı bu sempozyumdan yaklaşık 1000 sayfalık bir metnin çıkması herhalde saray için çok faydalı olmuştur.

İstanbul'da bulunan önemli bir kamu kurumunun müzeleri vardır ki umulan takdir ve desteği bugüne kadar görmemiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı olan bu müzeler bugüne kadar ancak özel kişilerin gayretleri ile bir yerlere gelmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne Bağlı Müzeler

İstanbul Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, Halı Müzesi, Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi ve Akaretler Mustafa Kemal Müzesi bu genel müdürlüğe bağlı olan müzelerdir.

Türk Vakıf Hat Eserleri Müzesi müdürü Dr. Zübeyde Cihan Özsayınmer'in hazırladığı, *Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Bulunan Tezhipli Kur'an-ı Kerimler* isimli çalışma,¹³¹ 94 sayfalık renkli resimle konuyu en iyi şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu nadide Kur'an-ı Kerimlerin üzerinde bu kadar az çalışma yapılması ise insana hüznü vermektedir.

Özsayınmer'in danışmanlığı ile çıkarılan *Miras* isimli eser ise müzenin hat koleksiyonundan seçmeleri içermektedir.¹³² Koleksiyondan seçilen 94 önemli eserin tanıtımı yapılmıştır. Sultan II. Mahmud, Sultan III. Murad ve Sultan Abdülmecid'in hat örnekleri bu kitapta görülebileceği gibi, Sami Efendi, Şefik

130 150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyum, Kemal Kahraman (ed.), İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2007, c. I, 567 s; c. II, 455 s.

131 Zübeyde Cihan Özsayınmer, *Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Bulunan Tezhipli Kur'an-ı Kerimler*, Ankara, 1999, 200 s; Ayrıca aynı yazarın Yüksek Lisans tezi için bkz. “Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Bulunan Bezemeli Kur'an-ı Kerimler”, İstanbul Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1986, 143 s.

132 *Miras-Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi Koleksiyonu'ndan Seçmeler*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, 2010, 127 s.

Efendi gibi önemli hattatların eserlerinden de örnekler bulunabilir. Özsayınır'ın Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi ve koleksiyonunu tanıtan yazısı ile beraber, hat levhalarının yazılış sebepleri ve felsefesi, teknik ve içeriği gibi konular da bu katalogta yer almıştır. Eser Türkçe-İngilizce olarak hazırlanmıştır.

Suzan Bayraktaroğlu ve Serpil Özçelik'in ortaklaşa hazırladıkları *Halı Müzesi ve Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları Müzesi Kataloğu* adlı kitapta¹³³ her iki müzede yer alan önemli eserler bol miktarda fotoğraf kullanılarak tanıtılmıştır. Bu eseri 1983 yılında Belkis Balpınar ile Udo Hirsch'in ortaklaşa hazırladığı kitapla¹³⁴ mukayese ettiğimizde yeni çıkan eserin daha şanslı olduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul'da askerî kuruluşlara bağlı olan müzelerden Askeri Müze'ye, ilk kurulan iki müzeden biri olması sebebiyle makalemizin başında değindik. İstanbul'da bunun haricinde iki müze daha bu sınıfta yer almaktadır. Bunlardan ilki Deniz Müzesi'dir.

İstanbul Deniz Müzesi

Müze, 1897 yılında dönemin Bahriye Nezareti bünyesinde Tersane-i Amire'de (Kasımpaşa) küçük bir binada "Müze ve Kütüphane İdaresi" ismi ile kurulmuştur. Bugünkü yerine ise 1961 yılında taşınmıştır. Bu süre içerisinde çeşitli mekanları kullanmıştır. Deniz Müzesi, Türkiye'nin denizcilik alanında en büyük müzesidir, içerdiği koleksiyon çeşitliliği açısından da dünyanın sayılı müzelerinden biridir.

2009 senesinde müzeyle ilgili o güne kadarki en kapsamlı eser yayımlanmıştır. Bu zahmetli çalışma Ece Çetin'e aittir.¹³⁵ Yaklaşık 20 bin eseri ihtiva eden müzede, XVI. asırda inşa edildiği belirlenen dünyanın en eski kadırgası bulunmaktadır. Bunun haricinde devlet başkanlarının kullandığı saltanat kayıklarından günümüze sadece 42 tane kaldığını ve bunlardan 14'ünün müzede yer aldığını bu çalışmadan öğreniyoruz. Kısa bir müze tarihçesi ile başlayan eser, Deniz Tarihi Arşivi Müdürlüğü ile Piri Reis Araştırma Merkezi'nin tanıtımını yapıp, hemen müzenin 23 koleksiyonuna geçiş yapar. Koleksiyonlar hakkında bilgi verirken önemli gördüğü eserleri daha ayrıntılı inceler. Bu inceleme ve tanıtımlarda yüksek kalite fotoğraf çekimlerini yerli yerince kullanır. Bu kadar üstün gayret ve dikkatle hazırlanan kitabın içindekiler kısmında sayfa numaralarının yer almaması hatası ise galiba nazar boncuğu nispetindedir.

133 Suzan Bayraktaroğlu, Serpil Özçelik, *Halı Müzesi ve Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları Müzesi Kataloğu*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007, XV+222 s.

134 Belkis Balpınar, Udo Hirsch, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygıları Müzesi Kataloğu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, 62 s. Aynı yazarların hazırladığı diğer bir eser için bkz. *Halı Müzesi Kataloğu*, Uta Hülsey Yaynevi, 1989, 83 s.

135 Ece Çetin, *İstanbul Deniz Müzesi*, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, 2009, 302 s.

Akbank Yayınları'nın bir dönem kültür hayatımıza katkısını geçtiğimiz sayfalarda birkaç defa değindik. Aynı desteği Deniz Müzesi için de sağlamıştır. Dönemin müze müdürü Haluk Özdeniz'e hazırlattığı eser,¹³⁶ bilhassa müzenin tarihini öğrenmek isteyenler için başvuru yeridir. Ancak Özdeniz, müzenin tarihçesini kaleme almaya niyetlendiğinde yeterince bilgi-belge bulamamanın zorluğuyla karşılaştığından şikâyetçidir. Müze teşhir bölümlerini teker teker anlatan yazar, ilk olarak zemin katta 6 salonda yer alan eserler arasından kendisince önemli olanlara değinmiştir. Daha sonra birinci kat ve bodrum kattan seçilen eserler tanıtılmış ve oradan da tarihî kayıklar galerisine geçilmiştir. Açık teşhir alanında bulunan eserler de unutulmamıştır. Kitabın sonlarına eklediği terimler sözlüğü denizcilik literatürüne uzak kalanlar için faydalı olmuştur. Eserin son on sayfası İngilizce özet için ayrılmıştır. Birçok tanıtım kitabında olduğu gibi, eserlerle alakalı mebzul miktarda fotoğrafa da yer verilmiştir.¹³⁷

Mühür, imzanın olmadığı zamanlarda kişiyi veya makamı en kısaca ifade eden araçtır. Deniz Müzesi koleksiyonlarında da mühim bir yer tutmaktadır. Bu önemi fark eden Nurcan Bal'ın, *İstanbul Deniz Müzesi Osmanlıca Bahriye Mühür ve Damga Koleksiyonu* isimli kitabı¹³⁸ hazırlamaktan hiç yüksünmediğini zannediyoruz. İki cilt ve 1052 sayfadan oluşan kitap, en fazla konunun araştırmacıları ve koleksiyonerleri için bulunmaz bir kaynaktır. Kitapta eski bahriye teşkilatındaki yeniden yapılanmaların mühürlerin içeriğinde meydana getirdiği değişimler tarihî bir vetire içinde anlatılmaktadır. Askerî deniz teşkilatı tarihinin her dönemine ait mühür ve damgalar bir bütün içinde verilerek ilgilileri için çok büyük bir kolaylık sağlanmıştır.

Kitabın birinci cildinde, mühür ve Osmanlı toplumundaki yeri üzerinde durulmuş, mühür cins ve şekillerine değinilmiş ve müzenin mühür ve damga koleksiyonu işlenmiştir. Ayrıca makam adı ile makam ve zat adı olan resmî mühürler örnekleriyle tanıtılmıştır.

İkinci cilt damgalara ayrılmış, tezkere, başlık, evrak ve tayinat damgaları bahisleri incelenmiş ve bilahare müzenin damgalar koleksiyonundan örnekler sunulmuştur; doğal olarak her iki ciltte bol miktarda fotoğraf kullanılmıştır.

İstanbul'da bulunan bir diğer askerî müze olan Hava Kuvvetleri Müzesi hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Dolmabahçe Sarayı Veliâht Dairesi, XIX. asırdan beri gelişim gösteren Batılı anlamdaki resim ve heykel sanatının yeni kurulan cumhuriyet Türki-

136 Haluk Özdeniz, *İstanbul Deniz Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1979(?), 64 s.

137 Deniz Müzesi'nin bizim ulaşamadığımız ama bazı eserlerin kaynakçasında gördüğümüz (muhtemelen) ilk kataloğu, Türk Donanma Cemiyeti'nin hazırladığı 1970 yılı baskılı, 43 sayfalık *Deniz Müzesi Kataloğu* isimli yayındır.

138 Nurcan Bal, *İstanbul Deniz Müzesi Osmanlıca Bahriye Mühür ve Damga Koleksiyonu*, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Yayınları, 2 c., 2009, viii+1052 s.

ye'sinde görülebilmesi, orijinal eserlerin toplu olarak bir yerde sergilenmesi için, ilk cumhurbaşkanımız M. Kemal Atatürk tarafından Resim ve Heykel Müzesi kurulması amacıyla Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) tahsis edilmiştir.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi

Kuruluş çalışmaları için oluşturulan komite ile müzenin müdürlüğüne atanan Halil Dikmen, toplanan eserlerle müzeyi kısa sürede hazırlamış ve Türkiye'nin ilk resim ve heykel müzesi 20 Eylül 1937'de M. Kemal Atatürk'ün de katıldığı bir törenle açılmıştır. Bugün müzede on binin üzerinde resim, altı yüz elliden fazla heykel, yüzü aşkın seramik, seksene yakın hat ve on civarında ikon mevcuttur.

Nurullah Berk bu müze için farklı şeyler ifade ediyor olmalıdır. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından İstanbul Resim ve Heykel Müzesi için basılan kitabın önsözü Berk'e aittir. Müzenin salonlarında sergilenen eserleri ise Devrim Erbil tanıtmıştır. Siyah-beyaz baskılı bu kitabın son sayfaları Fransızca bir özet ile bitmektedir. Ancak Berk, baskı tarihi belirtilmeyen bu kitaptan bir süre sonra yeni bir kitap yayımlamıştır.¹³⁹ İlk 66 sayfada müzede eserleri bulunan sanatçılar hakkında bilgiler verilmiş ve resimleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bundan sonra Türk heykeltıraşlığı ve onların eserlerine geçilmiş ve aynı metot burada da tekrarlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla müze üzerine yapılmış bu çapta ilk çalışmadır. Renkli basılan kitabın, uzun bir dönem hissedilen boşluğu doldurduğu muhtemeldir; öyle ki bu çalışmanın yerinin doldurulabilmesi için 1996 yılı beklenecektir.

Kaya Özsegin'in kaleme aldığı, *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*,¹⁴⁰ müzede yer alan resim, heykel ve plastik sanatlarla ilgili bütün eserlere yer vererek, müzeyi taşınır bir kitap haline getirmiştir. Eser aynı zamanda İngilizceye de çevrilmiştir.

Ülkemizdeki resim sanatının mazisi iki yüz seneyi biraz aşar. Bizdeki resim sanatı Avrupa'da olduğu gibi figürsel anlatımlarla değil manzara resmi ile başlamıştır. Kanaatimizce bunun temelinde dinî emirlerin yorumlanma farklılığı yatmaktadır. Kıymet Giray, manzara resminin gelişimini, evrelerini sanat tarihimiz açısından müzenin koleksiyonundan yararlanarak *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu'ndan Örneklerle Manzara* adlı bir araştırma eseri yayımlamıştır.¹⁴¹

139 Nurullah Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1972, 69 s.

140 Kaya Özsegin, *Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müze Koleksiyonu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, 561 s.

141 Kıymet Giray, *İstanbul Resim ve Heykel Koleksiyonu'ndan Örneklerle Manzara*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1999, 624 s.

Türkiye’de özel müzeler 1980 itibarıyla kurulmaya başlamıştır. Ülkemizde müzelerin ve müzeciliğin başlangıcına makalemizin ilk sayfalarında değinmeye çalışmıştık. Bizde müze ve müzeciliğin XIX. asrın ortalarında başladığını hatırlarsak, yaklaşık 130 sene sonra özel müzelerin kurulmaya başlamasını nasıl yorumlamalıyız?

Özel müzelerin kurulmasında birçok amilin tesiri olduğu bir gerçektir. Bunların sıralaması, değerlendirene ve algılamaya göre değişebilir. Ama ülkemizde ilk müze Türkiye’nin en zengin ailesi tarafından kurulduğuna göre, bir müzenin kurulmasında varlıklı olmanın da önemli bir yer tuttuğu yadsınmaz. Bugün dahi birçok müze sahibinin varlıklı aile veya şahıslardan oluşması bunun bir göstergesidir. Ancak hemen ifade etmeliyiz ki müze kurmanın her zenginin değil, er zengininin işi olduğu da aşikârdır.

Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi

Türkiye’nin ilk özel müzesi olan Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, 14 Ekim 1980 tarihinde Sarıyer-Büyükdere’de Azaryan Yalısı olarak adlandırılan yapıda, vakfın kurucusu Vehbi Koç’un eşi Sadberk Koç’un anısına, onun kişisel koleksiyonunu sergilemek üzere açılmıştır. Ancak daha sonra çeşitli bağış ve satın almalarla gelişen müze, koleksiyon çeşitliliğini de bu arada arttırmıştır.

Müze çeşitli koleksiyonlara sahiptir. Bunları belirli süre aralıklarıyla, bazen tek başlarına bazen diğer müzeler veya kişisel koleksiyonlarla yaptıkları işbirlikleri neticesinde düzenledikleri konu ağırlıklı sergilerle ziyaretçilere açmakta, kalıcı olmayı sağlamak için, yayımladıkları katalog eserlerle de okuyucularla buluşturmaya gayret göstermektedirler.

Müzenin ilk önemli sergisi ve ona ait kataloğu Çetin Anlağan ve Önder Bilgi’nin ortaklaşa hazırladıkları *Protohistorik Çağ Silahları* isimli çalışma olmuştur.¹⁴² Vehbi Koç Vakfı’nın 1983 yılında Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonlarına kattığı Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu’nda yer alan arkeolojik eserlerden oluşan kitap, böylece bir ilki gerçekleştirmenin zevkini yaşamıştır.

Müzenin çini eserlere karşı duyduğu ilgi, önemli kalemlere yazdırılan bir kitapla ispatlanmıştır.¹⁴³ Kitapta, İznik çini ve seramikleri hakkında Prof. Ara Altun, Kütahya çini ve seramikleri hakkında John Carswell, Çanakkale seramikleri hakkında ise Prof. Dr. Gönül Öney makaleler kaleme almışlardır. Her makaleden sonra ise müzede bulunan eserlerden örnekler gösterilerek tanıtımı yapılmıştır. Yazarlardan John Carshwell dört yıl sonra Çin seramikleri hakkında yeni

142 Çetin Anlağan, Önder Bilgi, *Protohistorik Çağ Silahları*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1989, 119 s.

143 *Sadberk Hanım Müzesi Türk Çini ve Seramikleri*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1991, 144 s.

bir eser kaleme alır.¹⁴⁴ Kitapta, XIII. asırdan XIX. asra kadar tarihlenmiş Çin porselen ve seladonların gelişimini içeren, müzenin koleksiyonunda bulunan eserler tanıtılır. Aynı yıl müzeyi genel anlamda tanıtan bir katalog yayımlanır.¹⁴⁵

Vehbi Koç Vakfı'nın 1983 yılında Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonlarına dahil ettiği Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'na ait eserler konularına göre tasnif edilir ve yeni eser katılımları sağlanır. Hemen sonra da bunlar yayımlanmaya başlanır ve ilk olarak yazma eserler kataloğu neşredilir.¹⁴⁶ Dört yıl sonra yeneden yayımlaması uygun görülür.¹⁴⁷ Oğuz Tekin müzenin antik sikkeler kataloğunu hazırlar.¹⁴⁸

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivi şefi Sümerolog Veysel Donbaz tarafından hazırlanan müzenin çivi yazılı belgeleriyle ilgili eser, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu ile 1990-94 yılları arasında satın alınan iki grup Kapadokya tabletlerini içermektedir.¹⁴⁹

Müzenin arkeolojisiyle ilgili diğer çalışması hemen peşinden gelir. Tanju Anlağan tarafından kaleme alınan kitap, müzenin arkeolojik bölümünde yer alan eserler arasında önemli bir yer tutan seramiklere aittir.¹⁵⁰ Çoğunluğu Helenistik dönemle ilgili kalıplı kâseler ve kabartmalı kaplar hakkında bugün dahi halen Türkçe yayın çok azdır.

Müzenin İcra Komitesi başkanı Sevgi Gönül'ün 2003 yılındaki vefatından bir yıl sonra, onun hat koleksiyonunun bir sergisi düzenlenir; Osmanlı hat sanatının toplam 151 objeden oluşan birbirinden seçkin örnekleri, Hülya Bilgi'nin hazırladığı katalog ile yayımlanır.¹⁵¹

Sadberk Hanım Müzesi'nin 25. kuruluş yılı münasebetiyle, yurtdışından satın alınarak Türkiye'ye kazandırılmış eserlerin tanıtıldığı serginin ürünü olan *Asırlar Sonra Bir Arada Sadberk Hanım Müzesi'nin Yurtdışından Türkiye'ye*

144 John Carshwell, *Çin Seramikleri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1995, 146 s.

145 *Sadberk Hanım Müzesi*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1995, 162 s.

146 *Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1997, 219 s.

147 İsmail Bakar, *Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmalar Kataloğu*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2001, 260 s.

148 Oğuz Tekin, *Sadberk Hanım, Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2003, 96 s.

149 Veysel Donbaz, *Sadberk Hanım Müzesi'nde Bulunan Çivi Yazılı Belgeler*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 1999, 180 s.

150 Tanju Anlağan, *Sadberk Hanım Müzesi Kalıplı Kâseler ve Kabartma Kaplar*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2000, 179 s.

151 Hülya Bilgi, *Gönülden Bir Tutku Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2004, 123 s.

Kazandırdığı Eserler adlı katalog kitapta¹⁵² toplam 105 adet esere yer verilmiştir. M.Ö. II. asırdaki Helenistik dönemden Osmanlı'nın XIX. asrına kadar geniş bir dönem ve medeniyet yelpazesine ait olan objelerin tanıtıldığı çalışma, müzeciliğin bir kez daha tutku ve zenginliğin ifadesi olduğunu yansıtmaktadır.

Müzeeye büyük emekler veren Sevgi Gönül'ün sağlığında oluşturduğu Osmanlı Dönemi Kilise Gümüşleri Koleksiyonu, 2003 yılında vefatından sonra Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonlarına dahil edilmiştir. 2006 yılında düzenlenen bir sergi ile XVIII. asırdan XX. asır başına kadar olan dönemde, İstanbul'un çok kültürlü toplumsal yapısını ve sanatsal zevkini yansıtan 90 adet eser sergilenmiştir. Sergilenen eserlerin ekseriyeti gümüştür ve çoğunlukla Boğaz kıyılarındaki Rum kiliseleri ile onların etrafında bulunan aile ve cemiyetlere aittir. Sergi için hazırlanan kitap, Bizans sanatı uzmanı Brigitte Pitarekis ve Christos Merantzas'ın imzalarını taşımakta olup 65 esere yer verilmiştir.¹⁵³

İstanbul'da 19-22 Nisan 2007 tarihleri arasında düzenlenen 11. Uluslararası Doğu Halı Konferansı münasebetiyle, müzenin bir etkinliği olarak düzenlenen "*Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma Kemha*" sergisinde yer alan 70 kadar örneğin, tamamı müzenin envanterine kayıtlı 56 adedinin neşredildiği aynı isimli katalogda¹⁵⁴ XV. asır ile XX. asır başı arasına tarihlenen kemha ve çatma dokumalar tanıtılmıştır.

İnsanlığın temel gıda maddesi olan su ile bira ve şarap gibi sıvıları barındıran kapların her zaman özel formlarda yapıldıkları, gerçekleştirilen kazı sonuçlarından anlaşılmaktadır. Müzede muhafaza edilen, Eski Çağda Anadolu ve Ege dünyasının farklı bölgelerinde pişmiş toprak, metal ve camdan imal edilip içeceklerin depolanması, servisi ve içiminde kullanılan Bizans, Helen ve Roma dönemine ait eserlerin 2008 yılı sergisiyle beraber neşredilen katalogu, Sinem Üstün Türteki ve Bilge Hürmüzlü tarafından hazırlanmıştır.¹⁵⁵

Müzenin 27 Kasım 2008-11 Ocak 2009 tarihleri arasında "*Sarayın Terzisi: M. Palma-D. Lena-P. Parma*" konulu sergiyle aynı isimli katalog,¹⁵⁶ 1897-1923 yılları arasında İstanbul'un ve Osmanlı sarayının sayılı terzilerinden olan Palma-Lena-Parma atölyesi defterleri kaynak edinilerek hazırlanmıştır. Doç. Dr. Hülya Tezcan, dönemin sivil ve askerî giyim tarzının yanı sıra ticaret hayatı

152 *Asırlar Sonra Bir Arada Sadberk Hanım Müzesi'nin Yurtışından Türkiye'ye Kazandırdığı Eserler*, Hülya Bilgi (haz), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2005, 234 s.

153 Brigitte Pitarekis, Christos Merantzas, *Parıldayan Hatıralar Sevgi Gönül Koleksiyonlarından Son Dönem İstanbuluna Ait Kilise Gümüşleri*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2006, 210 s.

154 *Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha*, Hülya Bilgi (haz), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2007, 143 s.

155 S. Üstün Türteki, Bilge Hürmüzlü, *Eski Çağda İçki ve Sunu Kapları Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2007, 137 s.

156 Hülya Tezcan, *Sarayın Terzisi: M. Palma, D. Lena, P. Parma*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2008, 199 s.

üzerine de değerli bilgiler içeren kıymetli bilgi ve araştırmalarına bu katalogta yer vermiştir. Atölyenin diktığı kıyafetlerde yer alan etiketlerden anlaşıldığı üzere, atölye daha çok Sultan II. Abdülhamid'in yaşadığı Yıldız Sarayı için çalışmıştır. Mevcut kayıt defterlerindeki siparişlerden atölyenin sadece giysi değil aynı zamanda saray tedarikçisi olarak da görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Atölyenin saray ve zengin müşterileri için diktığı pantolon, ceket, yelek, pardösü gibi sivil giysiler son dönem Avrupa erkek modasını yansıtır. Sergide yer alan ve katalogta gösterilen Sultan II. Abdülhamid ile çocukları Şehzade Mehmed Abid Efendi ve Şehzade Ahmed Nurettin Efendi'ye ait elbiseler bunlara örnektir. Ancak hemen ifade etmeliyiz ki bu sergi katalogunda yer alan eserler sadece Sadberk Hanım Müzesi'ne ait değildir.

Bu sergi ve katalog eseri ile tanıtılmaya çalışılan Parma atölyesine ait terzi defterlerinin, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki sosyal yaşantıya ışık tutması, bu dönemin İstanbullu elit beylerin modasını aksettirmesi bakımından son derece önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Müze takdir edilmesi gereken bir ihtisas kütüphanesine sahiptir. Kütüphane koleksiyonu içindeki yıllıklar, bilhassa nadir eser niteliğindeki sâlnâmeler ayrıca dikkati çekmektedir. Özel kütüphaneler arasında en fazla sâlnâmeyi elinde bulunduran müze, bunlar hakkında yayım yapmayı da ihmal etmeyecek ilim dünyasına adres göstermiştir. İsmail Bakar'ın hazırladığı yayın,¹⁵⁷ devlet sâlnâmeleri, vilayet sâlnâmeleri, resmî kurum ve kuruluşlara ait sâlnâmeler, özel konulu veya kişi ve kuruluşlara ait nevsaller ve takvimler gibi konuları içermektedir.

Sadberk Hanım Müzesi ve hamilerinin Türk çinilerine olan ilgilerine daha önce işaret etmiştik. İznik çini ustaları, XV. ve XVII. asırlar arasında Osmanlı Devleti'nin abidevi mimari eserlerini süslemiş birçok hatıra bırakmışlardır. Bugün dahi hâlâ sırları ve aşkları çözülememiştir. Müzenin 12 Nisan-11 Ekim 2009 tarihleri arasında düzenlenen Ateşin Oyunu-Sadberk Müzesi ve Ömer Koç koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri sergisi, işte bu hatıralardan örnekler sunmuştur. Hülya Bilgi'nin hazırladığı katalogta ise farklı estetik zevklere sahip ustaların 327 adet çini eserinden örnekler görebilmekteyiz.¹⁵⁸

Müzenin 30. yıldönümü münasebetiyle 2010 yılı içerisinde düzenlenen "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Kadın Giysileri" isimli sergi ile beraber, hazırlanan katalogta müzenin koleksiyonda var olan XVIII. asırdan

157 İsmail Bakar, *Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Yıllıklar, Sâlnâmeler, Nevsâller ve Takvimler*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2008, 252 s.

158 Hülya Bilgi, *Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2009, 127 s. Bu kitabın iki ayrı basımı yapılmıştır. Diğer basımı daha hacimli ve gösterişlidir.

XX. asır başına kadar olan dönemde hazırlanmış 81 kadın kıyafeti ve 13 çift ayakkabı yer alır.¹⁵⁹

İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile başlayan ve sonraki yıllarda Topkapı Sarayı ve Ayasofya ile devam eden müze yıllıkları yayımlama faaliyetini Sadberk Hanım Müzesi de takip etmiştir. Palmet ismini verdikleri yıllığın ilki 1997 yılında 219 sayfa olarak yayımlanmıştır. Temel konu olarak “ticaret” seçilmiş, Anadolu toprakları üzerindeki çeşitli dönemlere ait ticari faaliyetler hakkında farklı yazarlar tarafından makaleler kaleme alınmıştır. İkinci sayı 1998, üçüncü sayı 2000, dördüncü sayı 2002 ve son olarak beşinci sayı 2004 yılında neşredilmiştir.

Türkiye'nin ünlü iş adamı Sakıb Sabancı uzun yıllar biriktirdiği sanat eserleri ve antikalарını başta ilgilisi olmak üzere her kesim insanla “paylaşma isteği duyarak” özel bir müze açmıştır.

Sabancı Müzesi

Sabancı Üniversitesi bünyesi içinde yer alan müze, Haziran 2002 tarihinde ziyarete açılmıştır. Osmanlı hatları ile yazma eserler, XIX. ve XX. asır Türk resim sanatının en güzel örnekleri, antikalar, XVIII. ve XIX. asır Çin porselenleri, XIX. asır Avrupa porselenleri ile çok sayıda bronz heykel, müzenin koleksiyonları arasındadır. Müze, yurtdışındaki büyük müzelerde düzenlediği sergiler ile Türkiye'yi anlamlı bir şekilde tanıtmıştır.

Hat sanatı ve sanatçısının kıymetini yeniden bu ülkede bilmeyenlere hatırlatan Sakıb Sabancı'nın biriktirdiği hat koleksiyonu hakkında, Türkiye'nin Osmanlı hat ve hattatları konusunda en fazla birikime sahip şahsiyetlerinden birisi olan M. Uğur Derman tarafından bir çalışma hazırlanmıştır.¹⁶⁰ Derman'ın, müzenin nadir el yazması Kur'an-ı Kerimler başta olmak üzere, murakkalar, levhalar, hilyeler, fermanlar, beratlar ve menşurlar ile hattat aletlerini tanıttığı bu kitap, hem baskısı hem de fotoğraf tekniği ile o zamana kadar hazırlanmış belki de en iyi hat konulu eser olmuştur.

Müzenin bir diğer önemli koleksiyonunu Ankara Üniversitesi'nin kıymetli sanat tarihçi öğretim üyesi Kıymet Giray kitaplaştırmıştır. *Sabancı Üniversitesi Sakıb Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler* isimli kitapta¹⁶¹ XIX. asrın ortalarından 1950'li yıllar arasındaki önemli birçok Türk vatandaşı sanatçı ile Fausto Zonaro ve Ivan Ayyvazovski gibi yabancı sanatçıların eserleri yer almıştır.

159 Lale Görünür, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Kadın Giysileri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, 2010, 300 s.

160 M. Uğur Derman, *Sabancı Üniversitesi Sakıb Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Sakıb Sabancı Müzesi Yayınları, 2002, 272 s.

161 Kıymet Giray, *Sabancı Üniversitesi Sakıb Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Sakıb Sabancı Müzesi Yayınları, 2002, 258 s.

Musevilerin İspanya'dan Türkiye topraklarına göç ettirilmesinin 500. yıl-dönümü münasebetiyle kurulan 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi bu ülkenin dünü, bugünü ve hatta yarının ince ama mühim bir ayrıntısıdır.

500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi

Türkiye'deki Musevi vatandaşlarımızın kültür mirası ile ilgili verileri derlemek, korumak, sergilemek, yorumlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla kurulduğu ifade edilen müze hakkında yapılan tek yayın Naim Güleriyüz'e aittir.¹⁶²

Kitap, Zülferis Sinagogu tarihçesi ile başlar. Sonra müzede bir gezinti yapılır. Kan iftirası ile ilgili bilgi ve belgeler sunularak, Musevilerin kutsal metinlerinin saklandığı eşyalar hakkında malumat verilir. Sonra, Ehal Örtüsü, Hahambaşılık kurumu, Osmanlı'da kurulan ilk Musevi matbaası ve klasik Türk musikisine katkıda bulunan Museviler hakkında başlıklar işlenir. Türk dış işleri ve parlamentosunda yer alan Museviler ile toplumsal yaşamda ön plana çıkan Museviler üzerinde değerlendirmeler yapılır. Kitap Lozan Barış Antlaşması hakkındaki görüşlere de değinerek sona erer.

Sonuç

İstanbul'da, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Genelkurmay Başkanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, üniversiteler, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ile gerçek ve tüzel kişilikler ile özel vakıflara bağlı müzeler bulunmaktadır.

Bunlardan en fazla envanter ve koleksiyon çeşitliliğine sahip bulunanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan müzelerdir. Bakanlık, diğer kamu kurum ve kuruluşları içinde asli işi müze ve müzecilik olan tek kurumdur. Bunlardan dolayı en fazla yayım yapan ve hakkında yayım yapılanlar bu kuruma ait müzelerdir.

Bazı kurum ve kuruluşlara ait müzeler hakkında ya hiç yayım yoktur veya çok yetersizdir. Aynı durum birçok gerçek veya tüzel kişilik ile özel vakfa ait müzeler için de geçerlidir.

Müzelerin sergiler düzenlemeleri, onların kendilerini devamlı dinç tutmaları, yeni arayışlar içerisine girmeleri, farklı bakış açıları yakalamaları, kendi bilgi ve birikimlerini zenginleştirmeleri, kültürler ve medeniyetler arasında bağ ve ayırım noktalarını yakalamaları gibi hususlar açısından önemlidir.

Fakat İstanbul'da (haliyle ülkemizde) bu eylemin yerine getirilmesi daha çok maddi imkanları elveren özel müzeler için geçerli olmaktadır. Devlet

162 Naim Güleriyüz, *500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayım A.Ş., 2004, 79 s.

müzeleri bu faaliyet için güçlü sponsorlar bulduğu takdirde ancak harekete geçebilmektedir.

Pek tabii, bu çalışmada müzelerin her sergisi konu edinilemedi. Aksi takdirde sınırlarımızı fazlasıyla aşmış olurduk. Ancak kendimizce bir değerlendirme yaptık. Bunda ne kadar başarılı olduğumuz ise ayrı bir mevzubahisdir.

Müzeler için ihtisas kütüphanesi, olmazsa olmaz şartları içinde yer alması gerektiği halde, birkaç özel müze haricinde pek dikkate alınmayan bir husustur maalesef. Öyle ki, ne kuruldukları tarihten itibaren kendisi hakkında yazdıklarını bulabilme veya yazılanları toplayabilme imkanları oluşturulmuş ne de onlara rahat ulaşabilme imkanları sağlanmıştır. Yine de bu işler müzelerin birkaç cefakâr personeli ile yürütülmeye çalışılmaktadır.

Her şeye rağmen görünen odur ki müzeciliğimiz başta özel müzeler bazında olmak üzere süratle gelişmeye devam etmektedir. Bu da müzelerle ilgili yayımların artması neticesini doğurmaktadır. Ancak mukayese yapmakta hiç zorlanılmayacağı üzere, müze ve müzecilik alanında bizden ileri olan birçok ülkeyi geriden takip etmekle beraber, bu mesafenin önce durağanlaşması sonra da aranın kapatılması hiç de zor değildir. Bunda esas olan, insan kalitesinin artırılması ve para yönetiminin doğru yapılabilmesidir; yoksa eser envanteri ve koleksiyon çeşitliliği bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biriyiz.

İstanbul Müzeleri Literatürü

Hayrullah CENGİZ

Özet

Osmanlı Devleti'nde XIX. asrın ortalarında başlayan müze ve müzecilik çalışmalarının merkezi İstanbul'dur. Önceleri başkent olmanın yanında ticaret, sanat ve kültür merkezi olması, sonrasında ise bu ayrıcalığını devam ettirmesi, onun hep en ön planda yer almasını sağlamıştır. Fethi Ahmet Paşa ile Osman Hamdi Bey bu işin çilesini çeken ve zevkini duyan ilk müzecilerimizdir.

İstanbul Arkeoloji Müzeler Müdürlüğü ile Askeri Müze ilk müzelerimiz olmuş, bunu Türk ve İslâm Eserleri Müzesi takip etmiştir. Bilhassa İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, Osman Hamdi Bey'in yüksek gayretleri ile çok kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Bu minvalde, 1925 yılında kurulan Topkapı Sarayı Müzesi'nin kıymetli müdürü Tahsin Öz'ün gayretleri de unutulmamalıdır.

Ayasofya, Topkapı Sarayı'ndan sonra en fazla ilgi ve ziyaretçiyi kabul eden mekandır. TBMM Milli Saraylar'a bağlı müzelerden Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları en değerli olanlarıdır. Dolayısıyla makalemizin esas ve uzun unsurlarını adı geçen müzeler oluşturmuştur.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri binası, ülkemizde inşa edilen ilk müze binasıdır. Birçok önemli müzemiz eski saray binalarında yer aldığından, müze-saray değerlendirmesi sebebiyle, bu tarihi yapılar hakkında malumat verme ihtiyacı doğdu.

Özel müzeler İstanbul'da 1980 yılıyla beraber kurulmaya başlanmıştır. İlki ise Sadberk Hanım Müzesi'dir. Büyük özel müzeler yurtiçinde ve yurtdışında yaptıkları sergilerle ön plana çıkmaktadır. Bu itibarla yayımladıkları sergi katalogları onların en önemli tanıtıcı eserleridir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Fethi Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Topkapı Sarayı, Ayasofya

Literature of Istanbul Museums

Hayrullah CENGİZ

Abstract

Istanbul is the center of works on museums and museology that started in the Ottoman State in mid-19th century. Istanbul's status as a capital city and a commercial, artistic and cultural center has enhanced its central role. Fethi Ahmet Paşa and Osman Hamdi Bey are our first curators who initiated the process. Istanbul Archeological Museum and Military Museum are our first museums followed by the Museum of Turkish and Islamic Arts. Especially Istanbul Archeological Museum has hosted many valuable works with the efforts of Osman Hamdi Bey. In this context, the contributions of Tahsin Öz, the manager of Topkapı Palace Museum established in 1925, should also be noted.

Hagia Sophia is the setting that receives the most attention and visitors after the Topkapı Palace.

Dolmabahçe and Beylerbeyi palaces are the most valuable ones that are connected to TBMM National Palaces. Hence these two museums constitute the core part of this article.

The building of the Archeological Museum is the first museum building in Turkey. Since most of our important museums are located in old palace buildings, there has been a need to provide information on these historical buildings.

Private museums have been established in Istanbul since 1980. The first such museum is Sadberk Hanım Museum. Large private museums come to the fore with their local and foreign exhibitions. The exhibition catalogues are their most introductory works.

Keywords: Istanbul Archeological Museums, Fethi Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Topkapı Palace, Hagia Sophia